ПАТРІОТИ

Комедія на 4 дії

ДІЙОВІ люди

Залужний Дмитро Йванович — багатий пан і голова

городської управи. Лена — жінка Залужного. Миколка — хлопчик Залужного. Г а п к а — покоївка Залужного. Антін — сторож у городській управі. Прикажчик Залужного з хутора.

Олексенко Киріяка Улянович — крамар і титар. Прикажчики, 1 і 2, Олексенкові з крамниці. Сохацький Семен Семенович — секретар городської управи.

Петренко Василь Петрович — член городської управи.

Робітники.

Подорожні, 1 і 2.

Каптинська ч

Кучуриха } старі пани.

М' я с н и к и.

Булочники.

Обірванці.

Становий.

Козаки.

ДІЯ ПЕРША Городська улиця. Пішоход. Будинок. Лавка під огорожею.

ЯВА 1

Робітники стоять під пішоходом, деякі сидять. В руках заступи.

Робітник І. Та й бісів Антін тобі, брехун отакий! Забрать тобі з товчка, привести ось куди: "Погуляйте,— вийдуть". От брехун!

Робітник 2. Еге. Ось уже часів два ждемо.

Робітник 3. Та хто, він казав, вийде?

Робітник І. Мов не чув! Хто пішоход лагодить дого-ворятиме нас. Залужний, як хоч знать.

Робітник 3. А, голова городської управи!

Робітник І. Та вже ж не який біс!

Робітник 4. Так оце він і живе? (Підходить до огорожі, дивиться в двір.) Це, значить, Антін двірником у його? Робітник 1. Який там чорт!

Робітник. 5. Сторожем у городській управі. (Мовчать.)

Робітник 2 (дивлячись на сонце). Ого-го вже сонце де! Скоро й обідать пора.

Робітник 3. Та пан, мабуть, не зна, що ми оце ждемо його.

Робітник 4. Авжеж, мабуть. (Дивиться через огорожу.) Онде наймичку вийшла, давай скажемо.

Робітники (підходять до огорожі). Ану, де вона?

Робітник 1. Дівчино, ей! Чуєш? А скажи там панові... робітники ждуть вас, скажи.

Голос. Гаразд! (Мовчать.)

Робітник 2. Ну й їсти, чорт його зна!.. Покурить хоч. (Виймає тютюн.)

Робітник 3. А дай і мені на цигарку.

Робітник 2. У мене в самого на одну тільки. (Показує.) Оце ввесь.

Робіт ни к 4 (до 5-го). Іване, а давай хоч поборемось який раз! (Ставить заступ, тре долоні.)

Робітник 5. Давай. Злякаюсь, думаєш? (7 собі тії ж.)

Робітник 2. Он вийшла наймичка вже.

Робітники. А що пан?

Голос. Оддихають після чаю.

Робітники. А про нас що каже?

Голос. Кажуть: не великі пани,— підождуть.

Робітник 1. Ну от! Що за чортів батько?

Робітник 2. Так він, може, й зовсім не вийде, та й жди?

Робітник 3. Та таке воно й буде оце. На товчку, може б, діждалися досі роботи якої, а то через його та... ні сюди ні туди.

Робітник 4. Авжеж. Були ж учора не ївши, то те й сьогодні буде.

Голос. Чуєте? Не гомоніть отам! Сердяться пан.

Робітник 1. Ого! Ще й сердяться. Ходім на товчок,'

значить. Ну його к чорту! 1

Робітники. Так... чорт його зна! Пізно ж уже. Хто тепер візьме тебе?

Робітник 1. Ех, чорт візьми! (Чухає потилицю.) Грай, Іване, танцювать хоч будем!

Робітники. А й справді. А чесни, Йване!

Робітник 5. Чи чесни, то й чесни. (Вийма сопілку, починa.)

Робітник 1. Ану, хлопці, ей! (Танцює. Інші приспівують.)

Голос. Ей! чуєте? З-перед вікон гетьте! Робітник 4. А цсс!.. (Дивиться через огорожу.) Що ти казала?

Голос. З-перед вікон гетьте. Бариня сердяться. Прили-чія, кажуть, не знають вони.

Робітник 1. Та що, що? Не чую! Робітник 4. "Гетьте!., приличія не знаємо". Робітник 1. Ах ти ж бісової віри!.. Ходімте! Робітник 2. Авжеж... "Гетьте". Чого ж уже тут? Робітники. Ходімте! (Пішли.)

ЯВА 2

Залу жний (пузатий, здоровий пан, виходить з будинку). Шибеники такі! І полежать не дадуть чоловікові. (Дивиться.) Де ж це вони? Пішли. Гм! Мерзавці такі! Ще й з церемоніями. Ось і воно! Наплювать на вас мені. Еге! Піти за грішми в управу? Найдуться інші. Є вас тепер! (Іде.)

Е о л о с (ззаду). Дмитре Івановичу! Підемо разом!

Залежний (стаючи). А, Василь Петрович!

ЯВА 3

Залужний і Петренко.

З а л у ж н и й. Де це вас носило? (Чоломкаються.)

Петренко. На пожарній був. Це вже нема в нас сарая, Дмитре Івановичу. Продав тільки що.

Залужний. А, сарай. Це той, що управа доручила вам? Так, так... Продали, значить. А за що?

Петренко. За п'ятсот рублів.

Залужний. Гм, дешевенько. Сарай добрий був. Підваг лини й усе.

Петренко. Не дуже. Дощок трюхлих чимало в йому і... новий кращий.

Залужний. Та звісно. Нове все краще. Так, так... Продали, значить. Так що нічого, значить, і в управу забиваться мені.

Петренко. А хіба що вам?

Залужний. Та мені... Грошей треба... на пішоход оцей. (Стука ціпком.) Бачте який. Це ж той, що я докладав позавчора в управі. Сором. Голова живе, і пішоход коло його з рівчаками такими.

Петренко. Хм-хм! Як ведеться...

Залужний. Треба, знаєте... Рублів... чотириста треба.

Петренко. Чотириста? (Дивиться на пішоход.) Тут, здається... пішоходця... ото ж поки? Хай я вам за дешевше підрядчика знайду.

Залужний. Еге, знайдете! Ха-ха! Шукав я вже, Василю Петровичу. Насилу сторгувавсь за чотириста з одним. А то... як змовились. Шістсот, та й шістсот усі. Попоторгувавсь.

Петренко. А з підрядчиками так.

Залужний. Та тут... і сами ж таки, Василю Петровичу, подумайте. Тут і цегли ж, і піску, і... і робота ж нечепурна. Дешевше й не можна. Я аж охрип був, поки сторгувавсь. Дурничка, думаєте? Ви ще спасибі скажіть мені, що я — голова, ха-ха! — та взявсь морочиться там, де вам би, членам, треба.

Петренко. Спасибі, спасибі, Дмитре Івановичу. Залужний. Отож. Сто, значить, зоставте, а ті мені, чотириста.

Петренко. Та вже як треба, то треба. (Виймає гроші) Нате ж... (Відлічує.) Сто, а це... двісті, триста... і... і чотириста.

Залужний. Так-с. Запишете ж там в управі: на лагодіння пішоходу пішло мов стільки-то.

Петренко. Гаразд. Так я, знаєте... Приходить Мотуз-кин,— продайте.

З а л у ж н и й. А, це той підрядчик, що дім мені?., мошенник! Він надув вас.

Петренко. Та вже... чи надув, то надув,— буть так.

Залужний. Надув. З мене за дім злупив мошенник, що й сам не стоїть. Тільки людей налигує.

Петренко. Хм-хм!.. Еге. Не йдете, значить? До побачення ж! (Пішов.)

ЯВА 4

Залужний, потім Олексенко.

Залужний. Хм-хм! Грошики. (Підкида. на долоні.) Хм-хм!.. Ач! (Рушає до будинку.)

Голос. А, здрастуйте вам!.. Дмитре Івановичу!

Залужний. Аш.. (Зупиняється.) Моє вам!.. (Ховає гроші.)

Олексенко (товстий, бородатий). Давненько вже бачились! (Чоломкаються.)

Залужний. Еге. Одцурались-бо так, що й не зайдете ніколи.

Олексенко. Та так... хе-хе! Воно й не те, щоб... а так, ніколи все.

З а л у ж н и й. А, ви там коло церкви все. Ну, що ж, як лагодіння її?

Олексенко. О, лагодіння... дякувать богу. Іконостас кінчають уасе.

Залужний. Ну, баню добре позолотили. Виблискує так.

Олексенко. Хе-хе!.. А там іконостас ще, якби ви побачили, як я той... от убрав! Мережки скрізь, знаєте, усе, та такі якгсь... кумедні такі; вирізки, рубчики, та усе тільки миг-миг!.. Куди! Заславському, мабуть, і не снився іконостас такий.

Залужний. Заславський такий якийсь був... В'ялува-тий був староста.

Олексенко. Так, так!.. Заславський...(Тихше.) Заславський, знаєте, у вірі був такий якийсь... Понімаєте: у хаті в його... чи було образів зо три, чи, мабуть, і ні. І він такий: чи й молився коли до їх. А в церкві теж він... дасть свічку кому, та й... та й стоїть, як булван; щоб він перехрестивсь вам до пуття або щоб на коліна став, як отам співають що!.. Ні, цього не було в його.

Залужний. Авжеж. Приміром^він не міг стать для чоловіка.

Олексенко. Ні-ні. Його й отець протоієрей не хвалив. "Мотузяний,— каже,— був християнин з його..." Хе-хе! Ну й чоловік золотий отець протоієрей наш! Якось обідаєм у мене. Він і каже мені: "Ви,— каже,— Киріяко Оліяновичу, є справжній представитель віри Христової. Я вас,— каже...— Хе-хе! ок награді вас!"

Залужний. Діло гарне — награда.

Олексенко. Хе-хе! А мені воно... я такий... Байдуже. Ну, а звісно... хе-хе!., діло їх. Хто стоїть чого.

Залужний. А хто не стоїть,— не дадуть.

Олексенко. Хе-хе! А що б люде сказали, якби так, приміром, хреста золотого... мені!.. Хе-хе! "Киріяко Оліяновичу, Киріяко Оліяновичу!"—усі б.

Залужний. А як ведеться.

Олексенко. Ну, тоді б уже я... що-що, а ворогів би... вороги б мої... хе-хе! Баграй би, мабуть, здурів од завистi. Залужний. Хто це Баграй?

Олексенко. Та там... сміття,.швець один. Та, понімаєте, що мені було з ним? Іде якось, поганець, через двір, через мга, а я йому: "Хто тобі,— кажу;— дорогу показав сюди, через землю, через мою? га? бузинник ти, — кажу,— поганий!" А він... що б ви подумали? Обернувсь та: "Жлукто!" — на мене.

Залужний. Хм-хм... жлукто.

Олексенко. Еге. На старосту церковного. Ну, я вже показав йому, положим, яке я жлукто. Я... я по закону з ним.

Тридцять п'ять рубликів присуджено мені, хай не бреше. Оце, коли? позавчора продали корову йому. Залужний. Так і вчить їх.

Олексенко. Еге. А це знов до судді ходив. Так це вже на наймичку, поганку, подав. Понімаєте... ну, прямо життя нема тепер чоловікові доброму!.. Таке діло: переставля поганка огірки солоні в погребі вчора, та візьми, та й... та візьми, та і оберни на капость сметану в глечику.

Залужний. Ха-ха!

Олексенко. Еге. Та й оберни сметану в глечику. Так я, не довго думавши, та тьоп по пиці її. Залужний. Так і слід.

Олексенко. Еге. А вона повернись, та дулю мені. Залужний. Дулю? Ах ти ж!

Олексенко. Дулю. Та прямо не то що, а під самий ніс мені. Так я: "Ах ти ж... сі та ті твоєму батькові та твоїй матері! Геть, щоб не була!.." А вона: "За два місяці гроші оддайте мені". "Ось,— кажу,— гроші тобі!" — та й їй дулю.

Залужний. Ну, так і слід їй.

Олексенко. Еге. А це жалобу носив до судді. На п'ятдесят карбованців зиску подав. Хай закон розбере, чи можна мені дулю давать, чи ні.

З а л у ж н и й. Та звісно. Як же ж!

Олексенко. Ну, присудять п'ятдесят — я вже пере-, балакав з суддею,— ні копійки не вважу поганці. По закону. Як закон скаже, так і буть.

Залужний. Так і буть. Учить їх, поганих, а то вони зовсім нас...

Олексенко. Еге. Чисте лихо з ними. Лихо чисте. А тут ще... Це добре, що й побачив вас, Дмитре Івановичу. Порайте: що мені з жидами робить іще?

Залужний. Що ж там у вас?

О л е к с е н к о. Та життя нема. Торговлю псують, пархи погані. Понімаєте, таке діло: у мене ж ото, знаєте, крамниця є... або лавка, магазин, сказать по-благородному. У Берка Бурштейна теж є. І от лавка Берка Бурштейна поруч з моєю. Жидівська лавка поруч з моєю! І от, що ж виходить?.. Жид гер-гер, гер-гер, і в його завсегда такого народу, такі завсегда ґешефти йому! А в мене... понімаєте... по-бо^ жому все. Що у мене — увійде хохол, то й ціну по-божому правлять з його, одмірюють, одрізують... ікони в магазині в мене, олива горить. А ні!., не та, зовсім не та кумерція мені! — і на ікони не дивляться, прокляті хохли, до жида йдуть.

Залужний. А це так. Я ж свій магазин через віщо продав? Через це ж саме, через жидів.

Олексенко. Еге. Я б і нічого на це. Я чоловік такий: нікому нічого. Я не то що,— комаря не обидив зроду. Я б... чи торгує ото, то нехай і торгує; без діла воно мені. Я й рад, як ото везе чоловікові. А то... тут ось яке діло, допойміть ви: я... я, понімаєте, Олексенко — руський, а він... він — жид. І от, понімаєте... ну, понімаєте, прямо дух не терпить мій жидів, дух не терпить мій невірців усяких. Серце болить; повірите: серце болить. Повірите: для руського чоловіка так я... я душу й тіло для руського. А то ж... як-таки так? Якась-небудь погань, невіра якась та... та торгує ото, конкуренцію робить тобі... тобі — руському, хрещеному? Га!

ЯВА 5 Тіжіробітники.

Робітники. Здрастуйте! Залужний. Ну? Робітник 1. Ми робітники.

Залужний. Ну!.. (Убік.) А учтиві! Ні один і шапки не скинув! Що скажете?

Олексенко. Здається, ті хлопці, що в мене на поденщині були скільки раз?

Робітники. Ті.

Олексенко. Молодці. (До Залужного.) Коло погреба були в мене скільки раз. І усе так у їх швиденько, чепурненько.

Залужний. Хм-хм! Таких і треба.

Робітник І.Ви кликали нас?

Залужний. Ну, кликав. Що ж ви?., що візьмете з мене так, артіллю, як ось пішоходця полагодите мені, так щоб і цегла чи що там, одно слово, щоб і коштик ваш?

Ол ексе-нко. Що ж вони візьмуть?.. Тепер робітник дешевий.

Залужний. І. дешевий, і пішоходця ось... небага-течко тут.

Р о б і т н и к 1. Та тут... Антін показував нам. З коштом... рублів двісті візьмемо. Залужний. О, за віщо тут? З ума посходили?

Робітник 2. А скільки ж по-вашому?

Залужний. По-моєму б... і сімдесят багато.

Робітник 1. Ну, от! Що й казав же... Треба вертаться було!

• Робітник 2. Пане, що ви — сімдесят? Тут... тут, ви подивіться тільки! Тут вам і цегли, і...

Залужний. Дивився, дивився вже. Пусте тут.

Робітник 1. Пусте. Киньтесь... пусте — дивиться, як люди роблять.

Робітник 3. Та що ви, пане, тут ви розсудіть... тут...

Залужний. Якого вам розсудку? Беріть сімдесят. Робітник 1. Ось хай... хай йому чорт, ціні такій! Залужний. Чого ж ти ще й черкаєш? Робітник 1. А що ж ви?.. Залужний. Перед ким ти?.. Робітник 1. Ходімте, хлопці! Залужний. Носа не дери!.. Робітник 1. Як я деру? Я за своїм стою. Залужний. Та ти щось... вільно вже дуже. Я бачу тебе.

ЯВА 6 Ті ж і Сохацький.

Сохацький (тонкий, гнучкий, в бачках, з папкою в руці). Доброго здоров'ячка вам! (Вклоняється Залуж-ножу.)

Залужний (даючи руку Сохацькому і не звертаючи уваги на його,— до робітника 1-го). Вільно, вільно... Забастовщик, мабуть? Гляди! (Свариться пальцем.)

Сохацький. Хі-хі! (Чоломкається з Олексенком.)

Залужний (до робітників). Не слухайте, хлопці, його, ставайте.

Робітники. Та як двісті ж ото, то й станемо. Залужний. Та що ви в самім ділі? Сохацький. Про що ж це?... Хі-хі! З а л у ж н и й. Ви б ще раді були, що роботу дають вам! Сохацький (убік). А, це пішоход. (До робітників.) Так, хлопці, що ви? Ви б ще поклонились панові. Робітники. Ха-ха-ха! Залужний: Грубіяни отакі! Га?

Сохацький. Грубіяни... грубіяни, Дмитре Йвано,-. вичу. Ви і не той... І не безпокойтесь коло їх. Хай я вам... е, ощасливте... услугувать вам!.. Я... підрядчика знайду вам...

Залужний (убік). Ану тебе з підрядчиком!.. Тут абд подешевше як. (Вголос.) Та підрядчик... підрядчика... Хай їм абищо. Вони ситі й так. Мені оцих дурнів хотілось піддержать.

Со х а ц ь к и й. Бачте, бачте, хлопці? Чого ще вам?

Об вас клопочуть он як! Неблагодарні! •

Олексенко. Еге. І ви знаєте, хлопці?.. Треба чесним буть, по-божому треба. Не роззявлять рота на чуже. Не брать лишнього. А то... як там сказано: "Не пожелай". Знаєте заповідь?

Робітники (пошепотівши). Ну, півтораста: Так і буть.

Сохацький. У, дорого! Зроду не бачив так. (До Залежного.) Як? Дорого ж? Залужний. Авжеж.

Сохацький. Хлопці, як можна? Схаменіться! (До Залужного.) Хі-хі! Скільки їм?

Залужний. Давайте... сімдесят п'ять.

Сохацький. У, це ви багато їм! Сімдесят буде. (До робітників.) Хлопці, ось, єй-богу... Як можна!.. Ось беріть сімдесят.

Р о б і т н и к и (махають руками). Ні, ні!

Олексенко. Хлопці, а вмирать треба, а вмирать!.. Бога бійтесь!

Робітник 2. Добоялись уже. І тютюну ось купить ні за що.

Сохацький. От бачите! А хочете ще! Бачите! (До Залужного.) їм шістдесят,— стануть. Он "і тютюну ні за віщо". Хі-хі!

Залужний. Давайте й шістдесят. Спасибі.

Сохацький. Хлопці, ось будьте-бо людьми. Ось, ось не йдіть-бо... е, не завдавайте-бо досади панові.

Олексенко. Не беріть гріха на душу, бо... горе, горе на тім світі. Як там сказано: "Геєна огненна, скрежетаніє зубовне". Не гоніться за лишнім, не гоніться, діти, бо... Ох-хо-хо! Гріхи.

Сохацький. Хлопці, ось, єй-богу, ось ну-бо... е, ось беріть шістдесят.

Робітники. Скільки? Шістдесят уже?

Робітник 1 (до Сохацького). Чого ви дзявкаєте отут? Хто вас просив?

Сохацький. Е, що ти? Я... е, я право мію. Я секретар! Я коло їх! (Вказує на Залужного.)

Робітник 1 (махнувши рукою). Ходімте, хлопці! (Рушають.)

Залужний. Ну, сто!.. Чуєте?

Робітники (зупиняються, перешіптуються). Сто тридцять, та й кінці в воду.

З а л у ж н и й. Не дам. (Рушає до будинку.) Робітники. Так слухайте, прибавте! Залужний. Ні копійки.

Робітник 1. Ну, то бог з вами, хай уже. Давайте завдаток. (Вертаються.)

Сохацький підбіга до Залужного, щось мурка йому.

З а л у ж н и й. Хм!.. (До робітників.) Так он що, хлопці: Семен Семенович, пан оцей, каже, що в тому городі, де його тітка живе, робітники більшу місцину за шістдесят п'ять полагодили.

Сохацький. А полагодили. Я сам був при тому. Хі-хі!

Олексенко. Був і я. Так там... о, там богобоязливі робітники.

Залу ж н и й. Так що ото беріть, хлопці, сімдесят п'ять.

Робітники (дивляться один на одного, стискують але-чижа). Це вже чортзна-що таке!

Сохацький. Одже, полагодили. Своїми очима бачив!

Робітник 1. Вилізли б вони тобі, як ти бачив!

Сохацький. Ем, ем... Дмитре Ивановичу, чуєте?!

Залужний (до робітника 1-го). Так що це воно ти в самім ділі?..

Робітник 1 (сердито). А ви що?

Залужний. Тшш!.. (Простягає руку до рота йому.)

ЯВА 7 Ті ж і подорожні.

Подорожні — молоді люди, чистенько, по-городському вбрані, ідуть піцюходом собі.

Робітник 1. Люде добрі! (Іде до їх.) Люде добрі! Подорожні. Що таке? (Зупиняються.) Робітник 1. Ось розсудіть: навіщо це похоже — пан оцей...

Робітники (підступають). Пан оцей...

Залужний. Тшш! Що ви? На кого ви?.. Тюрми схотіли? Тюрма он! (До подорожніх.) Дивіться, люде добрі, на їх! Грубіяни отакі. Ні старшого, ні меншого в їх!

Робітник 1. Та ні... Люде добрі, він... (Указує на За-лужного.) Він...

Залужний. Що ти "він"! На кого ти вінкаєш? (До подорожніх.) Оце дивіться, люде добрі. Я протестую. Він обидив мене. На "ти" мене.

Сохацький. Ах ти, боже! На "ти"! Дмитра Ивановича! Залужного! Босявка отака... Ах ти, боже! Як же це світ не западеться?

Олексенко. Забули бога, зовсім забули!

Залужний (до подорожніх). Та скажіть же йому що!

Подорожній 1. Дозвольте. У чім же річ? За віщо суперечка в вас?

Робітник 1. Та пан оцей... хоче, щоб ми пішоход —йому за три копійки полагодили.

Залужний. За три копійки! Брехуни, мошенники! (До подорожніх.) Тут ось у чім діло,— розсудіть, люде добрі,— ось у чім: полагодить тут... трішечки, і я їм...

Робітник 1. Од того жовтого дому по...

Залужний. Мовчать! І я... що б ви сказали? Сімдесят п'ять рублів їм! Га? Чого ще їм треба? Де їм, отаким... узять суму таку?

Олексенко. Це вже їм прямо по-божому, дуже по-божому.

Залужний. Це вже їм прямо ласка моя.

Робітник 1. Ми не собаки. Ласки вашої не треба нам. Нам правди, совісті треба.

Залужний. Що ти? Що ти — проти царя?!

Олексенко. Що ти? Що ти—проти... проти бога?!

Залужний. Ти знаєш, за це тебе на шибеницю в двадцять чотири часа.

Подорожній І.Аза віщо на шибеницю саме, скажіть, будьте ласкаві, добродію?

Залужний. Як за віщо? Не чуєте? Розсуждають он уже як! Це бунт, крамола! Я поліцію, козаків, я... і шкури на їх!.. Вони... за п'ятнадцять, за десять мені!..

Подорожній 2. Не гарячіться, не гарячіться, добродію. Киньте краще усі ці погрози та дайте по совісті людям. Роботу ми бачимо.

Залужний. Що ви? Вони двісті запросили були, та це й давать їм? Та4 вони так і шкури поздирають з нас... інтелігентних.

Подорожній 1.3 нас, інтелігентних, кажете. Добре. Коли ж ми інтелігентні, то ми й повинні робити по-інтелі-гентному, так, як требує совість, правда.

Залужний. Мм... Що? Що ви? Кому ви? Ви... знаєте, хто я? Я, я...

Подорожній 1. Годі, годі з "я" своїм. Не ви тільки "я". І ми — "я".

Залужний. Ш-що ти? Ти... ти — жид!

Подорожній 2. Він жид, а я, як і ви, українець; те ж саме і я скажу: усі "я". І для чоловіка це цілком зрозуміло. Будьте чоловіком! Бувайте здорові! Ходім!

Подорожні пішли. Залужний дивиться, витріщивши очі.

ЯВА 8 Без подорожніх.

Робітники. Ха-ха-ха! Піддержали пана! Робітник 1. Угадали, що сказать. Робітник 2. Добрі люде, видно.

Робітник І.Ане такі, як пан.

Залужний. Та будь... будь вони трижди прокляті! Робітник 1. Чого? Що правду сказали? Залужний. Та будь вони... я вам...— сто, півтораста, двісті.

Робітник 1. Оце й воно, і давно б так.

Залужний. Будь вони... (Риється в кишені.) Я вам... будь вони... п'ятдесят, сто — завдатку! Нате!

Робітник 1 (бере). Хе-хе! Ходім же, хлопці, попоїмо найуперід.

Робітник 2. Ану, пісні! Починай, Іване. (Починають, зникають.)

ЯВА 9

Залужний, Олексенко, Сохацький.

Сохацький. Ох-хо-хо,.Дмитре Івановичу!

Олексенко. Беззаконство, Дмитре Івановичу. Анци-христ... Це анцихрист з'явився вже.

Залужний. Ху! (Сідає на лавку.) Будь вони прокляті!

Сохацький. Еге. Це через їх двісті ви... А це ж сума!

Олексенко. Чому ж не сума?

Залужний. Ох! (Схиляється на лікоть.)

Олексенко. Слуги анцихристові. Лжепророці, як там сказано.

Сохацький. А босявки і за шістдесят стали б були. Олексенко. Чому ж би не стали? Залужний. О-ох!

Сохацький. У їх і їсти нічого, пообривані... Єй-богу, стали б були!

Залужний. Та хоч у вічі не зазирайте мені!

Сохацький. Ні, ні, Дмитре Івановичу. Я тільки... жаль мені. Як-таки так? — двісті! Серце болить.

Олексенко. Ох-хо-хо! Чому ж не болiть?

Залужний. Е, чорти! (Одвертається.)

Олексенко. Ох-хо-хо! Лжепророці, як там сказано. До свиданія! (Пішов.)

Сохацький. Мм... Ваше вис... обидив... простіть! (Кланяється.)

Залужний. Та йди ви... Вівця!.. Баран! Сохацький. Мм... (Скривився, зігнувся, пішов.)

ЯВА ю Залужний сам.

Залужний. Ех!., якісь-небудь пройдисвіти, розбишаки, голодранці, жиди та отаке тобі: "Будьте чоловіком!" (Мовчить.) Значить, я не чоловік! Я, Залужний — поміщик, честь

і повага города, голова городський...— не чоловік! (Мовчить.) А-а, жиди! Забастовщики! (Свариться кулаком в той бік, куди подорожні пішли.)

ДІЯ ДРУГА

У кімнаті в Залужного. Стіл. Самовар на столі. Столик у кутку. На столику коробочки, бомажки якісь, чорнило і т. ін. На стіні годинник, дзеркало. Під стіною шафа. Ліжко.

ЯВА І Залужний сам.

Залужний. Ху! (Підводить голову з-під укривала.) Вставать уже, мабуть. (Сідає.) От пархи погані... і не виспавсь як слід. (Позіха.) А самовар на столі вже. Який же це час? (Дивиться на годинник.) Хм! Десятий. Рано ще. (Чухається.) Ну, не буду вже спать. Забастовка в голові. Ху! Де ж це вбрання моє? (Бере на стільці, що стоїть коло ліжка.) Та й кажи ти після цього, чого мужва розпутна така. Еге. А де ж це ботинки мої? Ого! аж під диваном. Добре роз-бувався. Лена! Леночка!

Голос Лени. А що, Митічка?

Залужний. Пошли там кого ботинки подать мені! {Сам до себе.) "Будьте чоловіком!" Ах ви ж, душогуби отакі!

ЯВА 2 Залужний і Антін.

Антін (підстаркуватий чоловік, у старому сюртуці). Здрастуйте!

Залужний. А, Антін. Де ти був?

Антін. До шевця йшов, та бариня завернули півня піймать. Гапка патра вже.

Залужний. Добре. Дістань же он ботинки мені. Антін (вит яга з-під ліжка). Нате!

Залужний. Так. Ну, йди ж... або... Гапка, кажеш... Підмети ж кімнату, поки я вмиюсь піду. Онде щітка в кутку. Антін. Гаразд. (Чуха потилицю.) Залужний. Гарненько тільки. (Виходить.)

ЯВА з Антін сам.

Антін. Ще й гарненько йому. Щоб твого чорт батька гарненькав! (Бере щітку.) Ач, якого дурня знайшов! "Підмети"! Значить, як служиш в управі, так і той... і підмети йому. Так надурняка усе й те йому... Що ж це воно за право таке? Значить... Щоб твого чорт батька! (Замітає сердито.) Так усе й те... Учора дрова рубав йому, то колись кабана смалив... Е, вже й пани, бісової віри! Не найме чоловіка, скільки треба йому, та й те... Антоном усе. Що Антін тобі? Заєць солоний, чи що? Не дуже лиш, бо... щоб не показав Антін тобі.

Голос Лени. Антоне, іди дров унеси!

Антін. Пху! Чи бач!

Голос. Швидше ж! Та до Балди побіжиш, крупчатки куль візьмеш.

Антін. Он якої! Здоров був! (Чухається.) А, бісової віри!.. Оце збігав до шевця! А там же в управі досі що! (Замітає швидко.)

ЯВА 4 Антін і Залужний.

Залужний. Ху-у! Накурив як. Е, вже й... Антін. Та хіба ж я курив?

Залужний. А це що? (Водить рукою по повітрі.) І світу не видно. Та й форточка не одкрита! (Відчиня.) Чортзна-що!

Антін. Та хіба ж я?.. А як мені треба швидко.

Залужний. Йому треба швидко! Так усе як будеш робить, то...

Антін. Та хіба ж я... повинен?

Залужний. Не розсуждать!.. Ти б ще радий був, що з тобою обращаються, як з чоловіком, на службі держать тебе у присутственному місці! Ти б ще догодить з усіх сил хапався, аж ти на зло оце мені!.. (Надіває жильотку.) Ні за собаку пропадеш!..

Антін (убік). Піди своїй Лені пикатій розкажи. Голос. Та, Антоне, що за свинство! Залужний. Ну, ти ж чуєш! Біжи ото! Антін (убік). Аріяка болотяна! (Ставить щітку, виходить.)

ЯВА 5 Залужний сам.

Залужний. Чортзна-що! (Надіває піджак.) Ні страху перед тобою, ні поваги тобі, ні покірності людської, ні совісті... Чортзна-що! Чисті бузувіри, а не люде тепер. Та зведи їх докупи з десяток отаких,— от тобі й... бунт готовий. А через віщо це? Де шукать причин цьому? (Стискує плечима.) Ех, жиди, забастовщики!

ЯВА б Залужний і Лена.

Лена. Ну, скажи мені, Митя, чого ти кричав цю ніч: "Жиди, забастовщики!" так дуже.

Залужний. Та то... хай їм чорт! Учорашнє снилось.

Лена. Бунтовщики погані. Вони, мабуть, учора стривожили дуже тебе?

Залужний. Та хай їм!.. (Сідає до чаю.) Я ж розказував тобі.

Лена. Чай уже холодний, мабуть. Загадать, може,— розігріють хай?

Залужний. Саме добрий.

Лена. Так, може, за доктором послать? Вони перелякали вчора тебе.

Залужний. Зостав.

Лена, (сідає на стільці коло його). Ну, Антін, Митічка, такий став... такий... Я аж терпіть не можу його. Гукаю, гукаю його, а він... як не чує. Потім: "Дров унеси та в лавку", а він: "До шевця мені треба",— так грубо мені. Ну, що б ти сказав на це?

Залужний. Крамола.

Лена. Ти його геть з управи. Другий, може, слухняніший буде.

Залужний. Та воно б... та де в чорта! Якби жидів та забастовщиків вивішав уперед.

Лена. І вивішать би, проклятих. Як же! Це через їх та так як у воду ти стільки грошей учора.

Залужний. Еге. Щоб їх чорт забрав. Тільки ж половина й зісталась.

Лена. Хм!

Залужний. Що як мені хотілось, щоб... по крайній мірі три четверті. Лена. Еге..

Залужний. На сто рублів різниця, а сто... багато значить.

Лена. Звісно. Скільки б то Колічці іграшок накупить було!

Залужний. Та хіба ж... самих іграшок тільки? А якби й...

Лена. Ха-ха!

Залужний. Де б і дім на Кисілівці узявсь? Лена. Ха-ха! (Тихше.) З Цибульки ж, здається, п'ятсот дісталось тобі?

Залужний. Еге. Що вигона одвів йому. Лена. От, якби все по стільки, Митічка!

Залужний. Хе-хе! А якби й побільше, Леночка. Лена. Ха-ха! Митюнчик! (Прихиляється до його.) Залужний. Хе-хе! Од Товмача так... не стільки. Лена. Ціпунчик. Залужний. Цілих дві тисячі.

Лена. Куріпочка ж ти моя! Ха-ха! Барбосик ти мій!

Залужний. Хе-хе! Ти думала, з простих Митюнчик твій! Е... Ось полічи нарошне приход мій. Де бомажки? Ага! (Вийма папірець з кишені, дістає чорнило, надписує щось.) Дивись! Оце тобі... (Пише.) Од пішоходу вчора... Цибульки... Од Товмача, що підряд вигодний настояв йому... Од Шкурницького, що... землі під лавку йому... Од... А це... а це... а це ось тобі!.. Хе-хе! На, лічи.

Лена (бере папірець, дивиться, всміхається). Моє поро-сяточко ти, моє... Ха-ха!.. Дай я поцілую тебе! (Кладе папірець на столі, цілує.)

Залужний. Хе-хе! Жить, знаєш, треба вміючи, Леноч-ко. Чим можеш скористуваться, користуйсь, не пропускай. Ось і школу городську строїть будуть, і тут би ще... Уміть, знаєш, уміть усе треба.

ЯВА 7 Ті ж і Миколка.

Миколка (невеличкий, гарно вбратий хлопчик). Мамо! Лена. А, Колічка! Завидую йому, що в його папунчик такий.

Миколка. Мамо, Антін крупчатку приніс. Лена. Поцілуй же папочку. (Підійма Миколку, той цілує.)

Залужний. Гарний хлопчик! (Гладить по голові Миколку.) Що ж, Колічка, чи коника, чи котика купить тобі?

Миколка. Приніс та: "ху-ху!" Та піт кап-кап з його.

Залужний. Так це ти в кухні був? Ну, Лена, нащо ж пускать дитину ото, щоб воно бачило оце все? Це ж, знаєш... Це ж чорт зна як може на воспитания повліять! Прямо нікчемною може зробити дитину.

Миколка. Та такий він... худий, згорбився.

Залужний. Ну, от!

Лена. Колічка! (Свариться пальцем.) Щоб ти не смів на кухню мені! Як можна! Там мужики,— битимуть. У їх зуби великі,— покусають.

Залужний. Так чи котика, чи коника тобі?

Лена. Чи, може, бархатну спідничку на куколку? Га;?

Миколка. Не хочу на куколку. Та й пішов Антін тоді так: коп-коп, так швидко. Лена. Колічка, годі!

Залужний (свариться). Тільки я тебе, Колічка, побачу на кухні коли, так... не я й буду, як жидам не оддам тебе. 'А жиди побачиш: ріжуть дітей руських.

Лена. Чуєш ото! * Залужний. Еге. Буде вже чаю. Скажи, Леночко, самовар прийнять, а то... воно не що, а вплентається хто, то не налить стакана ніяково.

Лена. Гапко! А йди з столу прибери.

Голос Гапки. Зараз!

ЯВА 8 Т і ж і Г а п к а.

Лена. Що там, Гапко, Антін не грубіянив більш? Г а п к а (ставить самовар додолу). Ні. Лена. Скотина така.

Залужний. Ото не будь хоч ти, Гапко, скотиною. Що загадують тобі — не сперечайсь, посилають куди — біжи. Одно слово, покоряйсь, слухай в усячині як мене, так і барині. Не будь грубіянкою.

Г а п к а. Та я-то... слухаю і покоряюсь, тільки... (Витирає посуду.)

Залужний. Що "тільки"?

Г а п к а. Тільки грошей мати просили, а в мене... нема. Залужний. Ну, то що ж? Мати заробить собі. Г а п к а. Нездужають.

Залужний. Ну то що ж? Це ж не мішає тобі бути покірливою, слухняною...

Гапка мовчить. Миколка. Мамо, нездужа он.

Лена. На кунфетика, Колічка. (Виймає з кишені, дає Миколці і сама їсть.) Хм! Добрі кунфети. Ось на, Ми-тічка.

Залужний (бере). Еге. Це в Хейла такі.

Гапка. І кажуть: "Поки ти служитимеш за три рублі, чого вони не прибавляють тоб4?" (Ховає усе, що є на столі, в шафу. Папірця не займає.)

Залужний (до Лени). Дивись ти, як крамола розійшлась!

Миколка. Мамо, а що Гапчйна мати їсть? Що-о? Лена. А скажи, Гапко, чи ти не знаєшся з бунтівниками?

Залужний. Гапко! (Свариться пальцем). Не мели, що не слід... не мели, чуєш? Уже як трьох рублів мало тобі, так це вже... не знаю що... Це вже жадність, бунт.

Гапка (витира на столі. Папірець пересовує.) Бунт... Попробуйте прожить на три рублії

Залужний. Так що ж то значить "попробуйте"? Проти кого це ти стрижеш? До нас рівняєшся? Ти знаєш, що це ти? Ти проти закону, проти царя! Тебе годували, та не вчили, видно.

Гапка (бере самовар з долу). Ех, не вчили! (Виходить.) Миколка. Мамо, чи Гапчина мати хоче кунфета? Хоче? Лена. Колічка! Залужний. Не вчись так!

Миколка. А що тоді, як умре Гапчина мати? Що?

Залужний. Веди його, Леночка. (Устає.) Ходім, Колічка, коника загнуздаєм, коника, ходім... (Бере за ручку.)

Лена (за другу бере). Коника. (Виходять у бокові двері.)

ЯВА 9

Петренко (увіходить трохи згодом). Хм! Нікого й нема? (Помовчавши.) На мою думку б, самий кращий план для школи такий: прихожа... клас... другий... а так... а так третій... а так... Ні, цікаво знать-таки, як Дмитро Иванович скаже. Де ж це він? Ну, поки що намалюю свій йому. (Виймає олівець з кишені.) Хм... папірця й нема. (Риється в кишенях.) І нема, як на те. Де ж це б?.. Ага. На столі ось якийсь. (Бере.) Отак, значить, околишні стіни... (Хоче малювати.) Ху ти, папірець списаний. "Приход"... Двісті... п'ятсот... дві тисячі... Що таке? (Читає.) "От тротуара вчера осталось мнє..." Що-що? "Мнє..." Та не може буть! (Протирає очі.) "Мнє..." (Стискує плечима.) "От Цибулькі... Толмача... мнє..." (Дивиться.) Хм... так от що воно робиться в нас! (Помовчавши.) Добре ж. Хай —папірець цей у мене. (Ховає в кишеню, бере картуз і виходить.)

ЯВА 10

Залужний (увіходить з бокових дверей). Чортзна-що з дитиною! Де воно набралось крамоли такої? У кого воно вдалось таке? Н-не понімаю. Батько, мати порядошного, благородного роду, порядошні, благородні люде, а воно... отаке викиньсь! Що мелють крамольники, голодранці якісь, мерзавці якісь, і воно те... і воно те... Так от... от силу взяла крамола! (Помовчавши.) Ну, це ослаблення власті... ослаблення власті, більш нічого. Що їх би вивішать, усіх крамольників чортових, порозстрілювать їх, і ті оселі, де жили вони,— поруйнувать, попалить... і більш нічого... більш нічого.

ЯВА И Залужний і Лена.

Лена. Нічого, Митічка, Колічка аж ніяк не інтересується коником. Йому треба такого чогось... блискучого, знаєш, і такого, знаєш, чогось, щоб кувікало, пищало...

Залужний. Звісно, що треба. І треба козацької зброї йому іграшкової, фігурок людських треба, нарядить офіцериком треба його і привчать... хай учиться вцілять. За воспитания серйозно, знаєш, треба взяться.

ЯВА 12

Ті ж, Олексенко і Сохацький.

Сохацький. Доброго здоров'ячка вам!

Олексенко. Здрастуйте вам! (Чоломкаються. Лені руку цілують.)

Залужний. Хай учиться вцілять у фігурки. Бо тут воспитаниям як не викорениш з його крамоли тії, так... пропала, зовсім пропала дитина. Батьківської порядошності, степені батьківської і сліду не буде в йому.

Лена. Так от, боже мій. Отаке з дитиною! Га?

Олексенко. Та що? Мо нездужа, борони боже?

З а л у ж н и й. Та ні. Не нездужа, а... таке щось з ним... (Сідає.) Пішло на кухню, понімаєте... Сідайте.

Олексенко сідає, Сохацький стоїть.

Пішло на кухню, понімаєте, і таке нам балака... прямо крамолу нам.

Сохацький. Ай-я-я!

Олексенко. Научено.

Залужний. Не що ж то й воно!

Лена (сідає.) А Антона... Понімаєте, Киріяко Оліяно-вичу, а Антона та Гапку такими пороблено... такими... що хоч дому цурайсь. Неблагодарність тобі, грубіянство...

Залужний. Та прямо чортзна-що!.. Беззаконство, розпутство.

Олексенко. Ох-хо-хо! Таке ж... отаке ж самісіньке й у мене. Нема, нема життя тепер чоловікові доброму!.. Таке й у мене. Понімаєте, Дмитре Ивановичу: наймита таким зроблено... таким... що... ось послухайте, що мені сьогодні було з ним. Понімаєте: "Викоси лучку, Омелько",— загадую сьогодні йому, а він: "Е, ще й косить буду! Жалування прибавте!" — "Що ти,— кажу...— не розсуждать!" — кажу. А він: "Що ви? Я мію право розсуждать!" — як погуконе на мене. Так отаке... таке воно тепер!

Залужний. Таке ж, таке... Хм-хм... таке. А ось що ще мені вчора було... Понімаєте, Киріяко Оліяновичу, що мені вчора було! Понімаєте: договоряю робітників учора там на одно діло управське. Як ось де взялись жиди якісь, підійшли і давай їм: "Не йдіть робить до його... Він се, він те, він сякий, він такий", та, не довго думавши, та по-матушки на мене як загнуть!.. Та: "Він не чоловік, беріть по три рублі в день з його". Он що вчора мені, прямо лихо тепер.

Сохацький. Ай-я-я! Лишечко!

Залужний. Еге. Та й зодрали учора... шістсот рубликів з мене.

Сохацький. Ай-я-я! Чистий грабіж! ^З а л у ж н и й. Та де ж? Де ж не грабіж! Управа 400 дала мені, а я двісті своїх, як одну копійку, доклав.

Л е н а. Та ти, Митічка, усе так, усе своїх, усе докладаєш. Не жалієш свого (до Олексенка) добра отечеству... Ха-ха! Він усе так. "Хай для отечества",— каже.

Залужний. Звісно, з управи можна б і більш взять було, та... я краще своїх докладу. У мене нема того, як он у Буджинського... Понімаєте, Киріяко Оліяновичу. Проводить телефон, мошенник, і земство ніяк йому грошей не може настачить. Що ж то воно? А в мене нема того... Я... я увесь для отечества.

Сохацький. Так, так, для отечества! Ви, ви... е, і не оцінить вас!

Залужний. Звісно, що... я... кажучи по правді... не однії награди б уже, та... бог з нею.

Лена. Бач, Митічка! Ти для отечества, а воно, бач: і досі й награди нема тобі... А ти... де й грошей набрать, як усе так!..

З а л у ж н и й. Та за вчорашні я скажу управі: верне — верне, а не верне — бог з нею.

Сохацький. Верне. Єй-богу! Як же! Хі-хі! Я свіди-тель... своїх, скажу, Дмитро Иванович.

Олексенко. Е... не понімаю, Дмитре Ивановичу. Значить, ви той... Значить, ви договорили за двісті робітників, тепер...

Залужний (з жахом). Що за двісті?

Олексенко. Робітників учора.

Сохацький. А вони б... Хі-хі!., і за шістдесят стали б були.

Залужний (устає.) Ах, ви були при тому! (Убік.) Пху! Щоб вас чорт забрав! Отак забуться! (До Лени.) Хоч би підштовхнула була! (До Олексенко, і Сохацького.) Тут... е, понімаєте, Киріяко Оліяновичу... е,

Семене Семеновичу... Сідайте!.. (До Лени.) І не підштовхнула, дурепище... ще й сама почала.

Л е н а (до Залежного). Боже мій! Чи я ж знала? (Хлипа.)

Залужний. Е... Киріяко Оліяновичу, Семене Семеновичу... задурили вчора мене, чисто задурили... таке ввижається мені, мов я, мов... не знаю, що й кажу вже. Голова шумить, світ колесом мені. Памороки забили, чисто забили.

Олексенко. Ото ж, Дмитре Ивановичу... Я-бо й кажу... забили. А воно ось як було...

Сохацький. Забили. А воно ось як було...

Олексенко. А воно ось як було: ви за двісті вчора.

Сохацький. За двісті. А управа чотириста... ще. двісті й...

Залужний. Та цсс!.. (Убік). А, чорт рогатий! (До Лени.) А й сама ще... пампушка гречана... у-у! (Кривить.) Вий тепер. (Убік.) Оце так! І як мене чорт надоумив договорять учора при їх?

Лена. Це ж усі, усі взнають: і Палагея Василівна, і Варвара Михайлівна!

Залужний (убік). Отак не схаменись! І піднесла вас чортяка! (До Олексенка і Сохацького.) Тут, знаєте, Киріяко Оліяновичу, Семене Семеновичу... договор такий, умілість... Хм-хм!.. І ви ж... шмагали мені. Мовчіть, знаєте, діло світове... і вам дістається... е... (Риється в кишені.) Нате, Киріяко Оліяновичу.

Олексенко. Та що це ви? Я... я ніколи з вас. Залужний. Нате. Мовчіть, знаєте. Ось нате-бо. Олексенко. Та я... дивіться! і таке! Я... я свій чоловік! Залужний. Та, Киріяко Оліяновичу! Не... не погубіть. Олексенко. Не вірите?.. Мені?.. Я... (устає, одводить убік Залужного). Я свій чоловік, я й сам... хе-хе! Я... Сохацький наставля уші, слуха.

Олексенко. Оце ж... церкву лагоджу і... і разом... хе-хе!., погріб винний собі на... на церковні гроші. Свій! Хе-хе!

Сохацький (убік.) Погріб! Хі-хі! Мошенник отакий!

Залужний. Хм-хм! Вірю, вірю на вас. Руку... дайте ж руку.

Олексенко (дає). Будьте увірені!

За л у ж н и й. Семене Семеновичу! Мовчіть, знаєте... І ви ж помагали мені. І вам... нате!

С-о х а ц ь к и й (бере). Боже мій! (Цілує гроші.) Дмитре Івановичу, ручку! (Цілує.) Олено Петрівно, ручку! (Цілує.) Колічка! Де вони? (Дивиться по кімнаті.) Колічка, ручку!

Залужний. У себе, в себе Колічка. (До Лени.) Ну, годі ж плакать, Лена.

Олексенко (прихиляється до Лєни).Олено Петрівно, ось не плачте-бо... я... я й... (шепоче їй.) Совісті вірте. Я нікому.

Лена. Вірю вам, вірю, та... він! (Указує на Сохацького.)

Залужний. Ну, та годі. Семен Семенович не скаже нікому. Сідайте, Семене Семеновичу!

Сохацький. Не... не смію сідать... Обидив вас учора.

Лена. Так он які, скажуть, Залужні!

Сохацький. Обидив... е, аж вівцею учора мене... о... обидив!..

Залужний. Та к чорту "обидив"!

Лена. То було на ввесь город Залужні, а тепер...

Сохацький. І не спав цілу ніч... Та побіг до... до Кирі-яки Оліяновича, — просить, просить ходімте, кажу.

Лена. Як тепер... у вічі людям... дивиться?

Сохацький. І не спав цілу ніч... простіть! (Кланяється.)

Залужний. Пішли ви к чорту! Говоріть зараз: скажете кому?

Сохацький. Боже мій! Нащо б же я на... на благоді-телів своїх? Ні, ніколи. Хіба... робітники, мо.. За стільки-то договорились, скажуть.

Залужний. Та к чорту "робітники"! Який там чорт повірить робітникам! Плювать на робітників.

Сохацький. А хіба ж я!.. Хіба ж оце б я?.. Я... я ж теж... теж свій.

Олексенко. Та воно часом і свої є хуже чужих.

Сохацький. Та хай мене господь! Я ж... і сам... і сьогодні три рублики... хі-хі!., з Ковбаски, що одну там бомагу йому.

Олексенко. Та воно то так, та ви... краще всього, як до присяги вас.

Залужний. Хрестіться зараз мені!

Сохацький (хреститься). Молюсь і присягаюсь.

Олексенко. Цілуйте хрест святий! (Пише пальцем на столі.)

Сохацький. Хай мене господь!.. (Цілує.)

Олексенко. Ну, глядіть же, тепер тільки присягу зламаєте, побачите!.. Тоді, як там сказано, ні в сей жизні, ні в будущей вам... (Позіха.) Ох господи, твоя воля! (Хрестить рота і сідає.)

Залужний. Ну, Лена, і все гаразд. Нічого і плакать було.

Лена. Глядіть же тепер, Семене Семеновичу.

Со х а ц ь к и й. Та хай мене...

Залужний. Ну, та годі вже. Ху! Сідайте. (Сіда.)

Сохацький (сідає скраєчку стільця). Кахи! (Кашля в кулак. Який час мовчать усі.)

Залужний. Розказуйте що, Семене Семеновичу.

Сохацький. Хі:хі!.. Сьогодні щось погода не те... Йду, а за церкву туди така хмара здорова.

Залужний. Хм! Гряд, мабуть, десь.

Сохацький. Гряд. Я так і бачив. По хмарі видно.

Залужний. А сей год і жита гарні, як виб'є.

Олексенко. Сей год гарні жита.

Залужний. А гарні. У мене як очерет на хуторі.

Сохацький. А як очерет. Хі-хі! (Мовчать.)

Залужний (убік). От чорт візьми, отак убрешись!

Олексенко. Про ваш хутір якось Буджинський згадував, каже... хутір той, каже... подарований, каже.

Залужний. Скотина! (Помовчавши.) Так от скотина... (Помовчавши.) Звісно, що подарований, то подарований. Так ви ж допойміть, Кириякo Оліяновичу, як тут не подарувать було! Понімаєте: прапрадід мій... розказують, страшно красивий був. А що чоловік, так... ну чисто, розказують, характеру Семена Семеновича був.

Сохацький. Хі-хі!

Залужний. Такий, розказують, і прийомний був, а головне — такий перед старшим і... і... як би сказать... так і держав перед старшим себе.

Сохацький. Хі-хі!

Залужний. Скотина. Що це ж... Крамола, за це прямо розстрілять би його.

Сохацький. Розстрілять! Хі-хі!

Олексенко. І то ж господь держить на світі крамольників отих.

Залужний. Еге. А що ще він розказує про той хутір мій, що за Будяківкою! Понімаєте: як був, каже, неврожай великий, так он старий

Залужний, каже, за сухарі нажив його. Дасть дядькові решето, та тоді й норовить, щоб той десятинку йому. Мошенник отакий! Що того й не подума, що якби не сухарі Залужного, то мужик би... що? десятинку б гриз ту?

ЯВА 13 Тіж і прикажчик.

Прикажчик. Ху! Здрастуйте! Залужний. А, прикажчик; що таке? Прикажчик. Здрастуйте, ху!

Залужний. Що таке? Прикажчик. Лихо, пане. Залужний. Як? Лена. Як лихо?

Прикажчик. Лихо прямо. Хутір пропав! Залужний. Як пропав? Прикажчик. Ху!

Залужний. Та чорт би тебе взяв, що таке? Прикажчик. Забастовка. Залужний. Як забастовка?

Прикажчик. Забастовка. Прямо не хотять хахли жита вбирать.

Залужний. Гм! Чортова мужва! Га?

Прикажчик. Не хотять прямо. Лежать та тільки: "Що ми,— каже,— довго будем потом поливать йому землю за дванадцятий сніп? Не хочемо за дванадцятий".

Залужний. Гм! А ти ж не казав їм, що це проти закону, що закон, мов, покара вас тяжко за це.

Прикажчик. Казав, так куди! — не хотять і слухать.

Олексенко. А ти... не казав їм, що гріх, мов, великий за це? Не казав про заповіді їм?

Прикажчик. Казав і про заповіді, так ні. Он, каже, государственна Дума нам.

Залужний. Дума! Гм!

Сохацький. Хі-хі! Постріляти таких.

Олексенко. Чого ж дивиться на таких?

Лена. Постріляти, Митічка.

Залужний. Дума їм! Добре ж! (Сідає до столика.) Зараз... (Пише.) Гм! Ах ти ж мужва! Он уже що! Дума! Так... (Написавши, чита.) "Многоуважаемый Родион Ипа-тьевич! Прошу поспешить с казаками или стражниками ко мне в Кветняково. Бунт! Грабят, разоряют нас. Прошу усмирить мерзавцев и понудить их убрать хлеб немедленно мне. Увидимся. Глубоко уважающий вас Дмитрий Залужный". (Згортає папірець і дає прикажчикові.) Неси до справника оце. Та слухай: як зберуть хліб — поле поорать мені, щоб не пасли поганці, а побачиш на луці скотиняку чию — стріляй. Побачиш поганця якого — стріляй.

Прикажчик. Радий стараться! Та ще ми... та ще я картуз зняв з хлопця одного, що травою йшов. Ось! (По-казує.)

Залужний. Хвалю. На кухні положи. Прикажчик. Та ще он що, барин: прямо... "він не чоловік є",— кажуть на вас. Залужний. М-угу!

Сохацький. Ой-йо-йо! На благодітеля свого!

Прикажчик. Еге. Прямо: "Він не чоловік є" — кажуть.

Залужний. Та чую! Баран! Прикажчик. Точно так! (Виходить.)

ЯВА 14 Без прикажчика.

Залужний. Хм!.. Ще й он що: "Він не чоловік є"... Так! Ну, це вже не їх слова. Це жидів тих, що: "Будьте чоловіком",— учора мені.

Сохацький. Так, так, Дмитре Ивановичу,— жидів! Хі-хі! На хутір ходили. Я бачив. Зовсім мов вони.

Олексенко. Та це жиди все; єй-богу, жиди!

Залужний. Жиди та Дума! Купка крамольників робить це все. Тут уже видно. Потому: мужик... Чого ще треба йому? Він мужик, його діло таке: роби, що приказують тобі.

Сохацький. І я сам бачив: підійшов раз жидюга пархатий до двох хахлів та: "Ми і ви люди" — їм. Он воно що!

Залужний. Хм! І Дума ж це саме! Ну... нащо хоч Дума та? Нащо хоч конституція та? Прямо... ех! крамола на крамолі!

Олексенко. Лихо! До чого вона доведе тільки, крамола та?

Залужний. Та до чого!.. Подумайте тільки: волі... землі... мужланам!..

Сохацький. Ай-я-я!

Залужний. Подумайте тільки, що тоді вже ти не пан мужланові, що тоді вже й він має щось і він уже корчить з себе щось.

Лена. Та як? Це якийсь Антін та буде вже й з себе корчить щось?

Олексенко. Та як?.. Це якась наймичка твоя, та вже й по пиці не смій тьопнуть її?

Залужний. А бачте ж. Цього ж і хотять крамольники прокляті. Хотять зрівнять нас з мужиками, з жидами!

Олексенко (устає.) Ш-що ви? Як з жид... з жидами?

Залужний. Еге. Доказують он, що всі люди. Адже ж чули вчора: "усі — я"!

Олексенко. Помилуйте! Так це, значить, і жид нехре-щений, пархатий, і хахол порепаний — усі вже, всі до мене, до Олексенка, чи той... до Олексенкова, рівняйсь?! Нащо ж я тоді руський? Нащо ж хрещений тоді,— у... у бога вірую?!

Сохацький. Так отаке тепер на світі! Ай-я-я!

Залужний. А таке... Та тоді й з місців поскидають, Семене Семеновичу; усіх поскидають, хто тепер служить.

Сохацький. Ай-я-я! Що ж я тоді? Що ж я тоді? Я ж... У мене тепер хоч і нічого нема свого, так я ж... з ласки вашої, дякуючи вам, милості вашій, — щасливий, благородний, служу в благородному місці. А тоді?..

Залужний. І тепер то й жалованнячко ж нам, і так збоку рублик який, а тоді...

Сохацький. А тоді, значить, кидайсь цього, кидайсь благородства і... на поле йди, в мужики поступай! Ай-я-я!

Мовчать усі який час.

Залужний. Ні! (Устає.) Цього не може буть. Треба робить щось... (Ходить по кімнаті.) Треба робить!

Олексенко. Непремінно треба! Єй-богу, треба!

Сохацький. Непремінно, хоч хай що!

Залужний. Не допускать себе, не допускать до сорому такого! Лена! Обідать зараз, та... думать щось будем.

Усі. Не допускать!

ДІЯ ТРЕТЯ

У тій же кімнаті. ЯВА 1

Залужний і Лена сидять на ліжкові.

Залужний. Ну, Леночка, тепер... А правда, добре ми придумали вчора? Га?

Лена. Умничок, умничок! (Гладить по голові його.) Залужний. Отож... Хе-хе!

ЯВА 2 Ті ж і Сохацький.

Залужний. От і Семен Семенович! А ми клопочемось: де це, кажемо, Семен Семенович, що довго так нема.

Сохацький (вклоняється). Доброго здоров'ячка вам! (Чоломкається.) Еге, Дмитре Ивановичу.

Залужний. Сідайте.

Сохацький. Заходив усе...

Залужний. Сідайте, Семене Семеновичу.

Сохацький. Спасибі... е... (Сідає.) Заходив до Кап-тинської, до Кучурихи, до Макухи, до... до всіх, до кого ви та Киріяка Оліянович казали мені.

Залужний. Добре.

ЯВА З Ті ж і Олексенко.

Олексенко (з газетою в руці). Здорові будьте! (Чоломкається.) Чи бачили комедію? Залужний. Яку?

Олексенко. Хе-хе! Ось! (Показує газету.) Газету по-хахлацькому, по-мужичому прямо одрепав дурень якийсь.

Залужний. По-мужичому? Ануте... (Бере в Олексен-ка.) Інтересно.

Лена. Та газета по-мужичому?

Сохацький (зазира). А так і є! По-мужичому! Хі-хі!

Олексенко. Іду, знаєте, поз управу, поз земську, дивлюсь — на лавці якийсь хлопець сидить з нею і бубонить сам собі. Прислухаюсь, аж воно... хе-хе!., по-мужичому. А дай, кажу.

Залужний. Та ще й видається у Києві! Гм! (Чита повагом.) "Громадська думка" Хе-хе! Мабуть, смішне щось.

Сохацький. Хі-хі!

Залужний (читає). "Перш-ш..." О, твердого знаку й нема зараз! "Перш усього тр-реба..." Хе-хе! Трудно читать по-хахлацькому! "Треба зауважити..." (Чита: "зауважіті"). Гм! Береться писать по-мужичому, а й не тямить. Тут як на те вже, так не "и", а "ы" треба, щоб воно було: "зауважыты".

Лена. Нісенітниця така! А він ще й надписав он... (Чита.) "Вимовлять "и" як "ы".

Залужний. А, гм! Граматика! Своя вже! Це вже починають хахли новини свої! Е, це все конституції оті! (Чита далі.) "Треба зауважити, що в нас, українців, бракує самосвідомості". Гм! Ну, що за татарщина! Чи поні-мае хто слова ці? "Бракує самосвідомості!".

Сохацький. Хі-хі-хі!

Олексенко. По-японському! Хе-хе!

Лена. Остав, Митічка, і не морочся над чортзна-чим, над хахлатчиною якоюсь.

Залужний. Та ні. Уже ж і я хахол, а цього... (Розводить руками.) Н-не понімаю. А так, пише... що писать, то писать! (Чита.) "Наше політичне становище..." О, про політику! Що це ж ні каплі не смішне. І таке... Ти як уже пишеш по-мужичому, так пиши про таке вже, з чого б чоловік руський попореготів хоч.

4 Сохацький. Хі-хі! Якби він про таке що: про чоловіка дурного якого, абощо. Таке якби: що, мовляв, чоловіка того звуть... є звуть. З а л у ж н и й. Антоном звуть.

Сохацький. Антоном, еге. Та, мов, чоловік той... хі-хі! сіру кобилу налигав десь, та й те її... хі-хі... і те... і давай на дзвіницю тябричить. Страх люблю читать про таке!

Залужний. Ха-ха! Ото б так!

Олексенко. Тільки щоб не на дзвіницю,— гріх, знаєте, сіру кобилу на дзвіницю, а так якби: сіру кобилу та на трахтир Погрібняків. От би! Та ще якби й ковбасу туди як... хе-хе-хе!

Лена. Ха-ха-ха!

Залужний. Ха-ха! Тільки, знаєте, на це треба ума великого, щоб він ото з своєї голови міг сочинить таке. Ума треба, знаєте. Щоб воно так у тебе й те отут... (Ворона коло лоба рукою.) Щоб так і в тебе. От не хочеться собі й присісти, а воно б можна сочинить яку книгу таку. Ану, далі що? Ану, в другому стовпці? (Чита.) "Для українця теж школа на рідній мові обов'язкова...". Що-що?.. "Школа на рідній мові!.." Ха-ха-ха!

Лена. Що ж то таке?

Залужний. Школа для хахла, каже, на рідній мові... Ха-ха-ха!

Лена. Як для хахла? Там для українця якогось.

Залужний. Та це ж воно те й є. Це ж на хахлів кажуть так хахломани деякі.

Олексенко. Хе-хе! Так це воно хахлів так звуть! Це значить Хахлатщину звуть Україною вони! Хе-хе! А я, єй-богу, думав, що то... Що то в японця щось звуть Україною!

Сохацький. А я ніяк не думав. Хі-хі!

Залужний. Школу на хахлацькому наріччі йому! Хм-хм! Що я ж... я ж хахлацького нічого не признаю. Хахлаць-кої й літератури нема.

Сохацький. Нема, нема. І я не признаю. Так делікат-нєй-с. Не признаєш, і чувствуєш себе чоловіком благород-ним-с, більшим-с. Хі-хі!

Лена. Ну, я, Митічка, нізащо б не оддала Колічки у школу таку.

Залужний. Та куди ж, у мужики повертать дитину! (Дивиться в газету.) Тут і стихи е...(Чита.) "І чужому научайтесь, й свого... не цурайтесь,— сказав великий Шевченко". Гм! Ще й "великий"?

Лена. Хто ж той "великий"?

Залужний. Хахломан, крамольник, про якого й згадувать не слід чоловікові доброму. А ось що таке: "Освіта повинна бути на державний кошт і обов'язкова для всіх..." Так-от! І то ж писать дозволяють про таку крамолу! Що це ж... це ж усякому видно, що освіта, або образованіє, сказать по-нашому... думать, розсуждать чоловіка привчає, що образованіє чортзна-що... Тут не образованія, а поліції на державний кошт, поліції побільш, монастирів їм. (Оддає газету.) Нате. Нічого путнього..

Олексенко. Хе-хе! Ану, чи я розберу що... (Читає по складах.) "...річ в-важ-лива. Та-ко-ж і автономм..." Хе-хе! Про Автонома щось.

Залужний. І про "автономію" є? Ануте. (Бере газету.)

Олексенко. Мабуть, про Автонома — небожа мого? Він у Києві.

Залужний (чита). "Також і автономія для України річ неминуче здійснима". Гм-гм, морда хахлацька! Автономії йому!

Лена. Автономії?

Сохацький (зазира). А автономії, так і є. Олексенко. Так, значить, це не про небожа мого? Залужний. Автономії! Гм! Сохацький. Автономії! Лихо чисте! Олексенко. Що ж автономія?.. Семене Семеновичу?

Сохацький. Автономія... е, автономія... Не звісно мені. Багато знать... не діло моє. Кахи! (Кашляє в кулак.)

Залужний. Автономія погане діло, Киріяко Оліяновичу. Це те, про віщо хахломани мечтають. Це самостоятель-ність. І от якби й справді вони добились її, то тоді б вони що? Тоді б вони не подивились уже на наші руські закони, а свої б почали. А вже свої, звісно, які б були в хахломанів. Такі, як... чули? "Усі — я"... І тоді б уже Росія нічого їм. Вони — "я". Самостоятельні.

Сохацький. Ай-я-я! Значить, хахол тоді не слуга вже матушці Росії, а вже матушка й сама. Ай-я-я!

Залужний. Отож. Якомога держаться Росії треба! За єдину неділиму стоять. Самодержавіє; монархія нам... ото! При тому житимем ми, не притулять до нас мужика, не порівняють при тому. "Киевлянин" ... Ото газета! А це... я в поліцію цю. (Ховає.) Аж воня — закрить її.

Олексенко. Авжеж. Будь вона проклята. Це од жидів. Буду в Києві, так на дверях і напишу їй: "Жиди".

Сохацький. Значить, отаку ласку кладуть на хахла, отаку милость кладуть, свого дають йому, а він... і недо-вольний ще... он своє в його є... Ай-я-я! Що я ж теж хахол, а чого я не роблю ото так, не видумую свого?

Залужний. Еге. Що це нема ще нікого? Ви, Семене Семеновичу, казали робітникам, щоб сюди йшли?

Сохацький. Ждав-ждав, так... хі-хі! Обідать саме пішли.

Залужний (відхиляє двері). Гапко, отам як прийдуть робітники, що пішоход лагодять, скажи — хай сюди йдуть. Лена. Та чого ж сюди? у кімнату? Залужний. А куди ж?

Лена. По-якому це? Мужву в кімнату! Загидить отут мені!

Залужний. Нічого, Леночка. Я ж усе рівно підновлять буду кімнату цю.

Л е н а. Я знаю, що підновлять, а все ж... Чи в конюшню б, чи що, їх.

Залужний. Хе-хе! Нерозсудлива ти, Леночка. Тепер коло їх якомога ласкавіше, знаєш, треба ходить, щоб вони повірили тобі, щоб вони душею й тілом стали твоїми.

Лена. Так вони ж, Митічка, покрадуть що не є отут.

Залужний. Та то діло звісне. Поховать, що є тут таке.

Л е н а. Е, що б їх!.. (Дивиться по кімнаті, далі підходить до столика, бере коробочки тощо.)

Сохацький (підбігає). Е, не без покойтесь, Олено Петрівно, хі-хі! Я, я, дайте я!.. (Бере.)

Лена. В шафу ж, сюди. (Відчиняє шафу.)

Сохацький. Ось іще, ось іще... (Бере дещо й з ліжка.)

Лена. Тепер... Куди б часи ще?

Залужний. Хай часи. Семен Семенович поглядать буде.

Сохацький. Хі-хі! Поглядать.

Лена. А стулля? Стулля треба.

Сохацький. А треба. Хі-хі! (Бере один.)

Залужний. Нехай, поглядать будете. —Сохацький. А так, так! Поглядать буду. Хі-хі!

Лена. Подивіться ж під диваном ще.

Сохацький. Хі-хі! (Лізе під ліжко.) Ось! (Показує ботинок.) А ось! Хі-хі! (Показує коня якогось, шапочку якусь.)

Лена. В шафу, в шафу.

Сохацький (сіда на коня). Но-о! (їде.)

Лена. Ха-ха-ха! .Сохацький. Хі-хі! (Убік.) Ага, понаравилось. Ану-ну... (Надіва шапочку на голову собі, ботинком коня поганя.) Вперьод! (Швидко їде.)

Залужний. Стукнуло щось!

Сохацький. Тпру! (Кладе в шафу.) , —>

Лена. Ну, тепер на замок. (Замика шафу.) А що, як, бува, замок скрутять?

О л е к с е н к о. Та то вже дудки. Буду й я позирать. Лена. Будьте добрі.

ЯВА 4

Ті ж, Каптинська і Кучуриха, старі, гладкі пані.

Каптинська. Ху! Так уморилась, поки улицю перейшла, так уморилась.

Лена. А, Клавдія Петровна, Євфимія Стратоновна! (Устає. Цілуються.) Як вас бог милує?

Каптинська. Та так. (Чоломкається з Залужним.) Ху! Де б сісти?

Сохацький. Звольте-сь! (Підставля стілець.)

Кучуриха (чоломкається з Залужним і дивиться стільця). А ми це... приходить Семен Семенович...

Сохацький. Звольте-сь! (Підставля й цій.)

Каптинська. Приходить... і до мене приходить. Ху!.. пожалуйте до Залужчих... Ху! Отут у мене, отут, в животі... так важко. А хоч би, сказав, і їм побагато, а то ж так охляла, так охляла. Курочку, гусочку, коли.поросяточко,— ото й буде... і буде з мене... Ху!.. А воно так напре тебе, так напре — господи! Ну, живіт... живіт, серденько, такий. Тут уже нічого більш.

Лена. Хм! От мука. Ви, Клавдія Петровна, йодом живіт.

Каптинська. Мазала, ягідко моя, не то йодом, а вже й декохт пила — нічого. А це загадала ще цибульки насмажить; буду цибулькою ще... А-ох! (Позіха.) Спать хочеться; тільки що встала і спать хочеться.

Кучуриха. Ти, ясочко моя, не цибулькою, а те... візьми огірочків солоних, чемериці візьми, водички йорданської, та тоді й те... на схід сонця. І-іч!.. (Зригує.) Зригується як негарно, пху! Чисте лихо мені з

зригуванням з цим. Як почне, зірочко моя, після їжі коли, то одно і-іч та й і-іч, та так ветчиною й несе з тебе. Бог його святий зна, що воно таке це мені. Чи воно, мо їсти побільш треба, чи воно., мо спать побільш треба, чи... я й сама не знаю.

Олексенко. Ох-хо-хо! Смертний час наближається.

Кучуриха. Таке... таке це воно й є, мабуть. (Жалібно.) На вмируще це, мабуть. Таке й є. Я тільки думаю...

Каптинська. Оце ж і я. Неміч, така неміч,— господи!

Олексенко. А гріхи ж... Як про гріхи пригадаєш!

Кучуриха. Боже!.. Як і я... на Прокіп'я шила, матінко, колись.

Олексенко. Добре ж... чия душа буде скуплена од їх!

Кучуриха. Блаженний чоловік буде. Оце ж і я... Треба хоч... або на церкву, або на монастир куди. Хай... (Жалібно.) Хай хоч люде, мо.. у царство введуть.

Олексенко. Чому ж би не ввели, тим більше вас? Ви ж... У вас он доми які, прибуток який, а вас... старий та ви тільки. Легко можна ввести.

Каптинська. Оце ж і я... магазин, дякувать небесному богу, добре йде. Треба й собі щось... я вже, дякувать богу, пожертвувала сотеньок з... за скупленіє душі покійника старого на лаврію святу, а це ще... коли б поміг господь милосердний, за себе ще треба кудись, не знаю, куди б тільки.

Кучуриха. Треба, голуб'ятко моє, треба. Оце і я... А що воно грюкнуло? (Дивиться в вікно.) Що воно за ла-цур'я таке через огорожу зазира?

Залужний. Робітники.

Кучуриха. Лупеття яке! Один он... двірник мов, зовсім мов двірник... так ні. То, серденько, двірник у нас є такий. Та вже й... Ну що поганець — терпіть не можу такого! Чи повірите: чотири рублі у місяць йому, харч наша, квартиря наша йому, а він ще: "Набавте та й набавте", та як почне коли, та, повірите, так уморить тебе, так уморить, що... ну прямо життя нема тобі.

Каптинська. Чисте лихо з прислугою з цією! У мене, доню, візник був... самісінький такий, як оце розказуєте ви. Такий уже клятий, такий клятий був, господи! чи повірите: ходить як нищий було, обірване таке. То я було: "Та, Йване, ти б, матінко, чепурніше-таки". То він мені: "За віщо я чепурніше буду?" — та так непоштительно. І от, що ж ви думаєте? Господь милосердний і не забув йому цього, не забув. Коні поносили. І що ж? Обидві, ноги так і одрізали йому. І от тепер і лазить по пішоходу він. Як зустрінь оце його, то він і зазира... ну, прямо життя нема од їх добрій людині,— зазира в вічі тобі: "Дайте". Таке... Ну, я не дуже, серденько, потураю їм. Ні.

ЯВА 5 Ті ж і робітники.

Робітники. Здрастуйте!

Залужний. А... Здрастуйте! (Дає руку їм.)

Робітники дивдяться незрозуміло то один на одного, то на Залужного.

Залужний. Хм-хм! Здрастуйте, браття! (Чоломкається з ними.)

Каптинська (до Лени). Господи, руку отаким!.. Лена (убік). Боже мій! Як же тепер браться за віщо рукою тією?

Залужний (витира руку об штани). Ну, що, браття, якпішоход?

Робітники. Іде пішоход. 'Залужний. Слава богу. Сідайте.

Робітники відкашлюються, сідають. Стільців не хапає. Сідають на ліжкові.

Лена (до Сохацького). Загидять, зовсім загидять ліжко. Боже мій!

Сохацький (підходить до ліжка). Е, е... тут, тут... е, той... кахи! (Одпихає робітника від ліжка і риється на йому, ніби постіль перестила.)

Залужний (убік). Щоб вас чорт забрав, босячня погана! Постоять не можна! (До робітників.) Хм-хм! Стільців не хапає?.. Тут як небудь уже, будьте любезні.

Робітники. Нічого. Ми й постоїм.

Залужний. Еге. А я, знаєте, як договоряв вас, то такий сердитий був... хм-хм! Жиди, жиди, знаєте, все. Так налякали перед тим мене.

Олексенко. Жиди... Тут, браття, лихо з жидами з тими. У світі жить не дають чоловікові хрещеному, зовсім не дають. Ох-хо-хо!

Залужний. Іду, знаєте, увечері з управи якось перед тим, що договорять вас, коли якраз проти казначейства перестріва мене жидюга один. "А ти, сякий-такий,— каже,— через тебе та робітника дешевого знайти не можна! Як будеш,— каже,— потурать їм,—а в мене раніш були робітники,— то ми,— каже,— вб'ємо тебе".

Каптинська. "Уб'ємо"! Ах ти, боже!

Кучуриха. Отаке чоловікові! Га?

Робітники. Та що вони?

Залужний. Еге, Киріяки Оліяновича спитайте. Олексенко. Та було тоді Дмитрові Йвановичеві, якби я не нагодивсь саме. У жида під полою бомба була.

Каптинська Кучуриха

Бомба!

Залужний. Була, була. (До робітників.) Так я ото через те і торгувався так з вами, Та ще ж бачите, які вони, пархи погані... Ну й хитрі ж! Наодинці ото таке мені, а при вас... мов і не вони: "Чоловіком будьте",— мені. Тут ви допойміть тільки! Це вони, щоб ви ще й не брались на їх. Он воно що!

Робітники. Хм! От ти й знай!

Залужний. Так я оце, люде добрі, маю вас... щоб знали. А то вони вб'ють мене за ті двісті рублів, що я ото за пішоход вам.

Олексенко. Та куди! Вони, невіра погана, так і... так і те... і стереже чоловіка доброго, щоб бомбою його. Не стій, значить, за чоловіком хрещеним.

Залужний. Не що ж то й воно! Там, читаєш, станового вбито, там справника. Оце ж воно те й є.

Робітники-. Те ж воно й є, мабуть.

Залужний. Те й є. Чоловік хрещений — брехать не стану. А стійте. (Відхиляє двері.) Гапко, дай пляшку, чарку і хліба сюди. (До робітників.) Те й є, люде добрі, неабияк узялись коло чоловіка руського.

Гапка (у двері). Нате.

Залужний (хліб кладе на стіл). Ви, я бачу, поморились, люде добрі. Підкріпиться треба. Я такий... я... Годі слухать жидів. (Дає чарку.) Ануте.

Робітник 1. А собі ж?

Залужний. Пийте, пийте. Я — раніш.

Робітник 1. Ну, пошли ж боже!.. (П'є.) Хм! Так значить... так жиди.

Залужний (бере чарку.). І хліба ж он... Ламайте. (Частує усіх робітників.)

Робітники (ламають по шматочку хліба, закусюють). От чортова жидва! Хм! (Один до одного.) Пан добрий, єй-богу! А ми й не знали. Бач! Чи покликав би другий отак нас! (Деякі підступають до ліжка.)

Сохацький. Е, е... той... (Рукою від ліжка їх.)

ЯВА 6 Ті ж і Петренко.

Залужний. А... (Тиче пляшку то в сю кишеню, то в ту.) Здрастуйте!

Петренко. У, людей якого в вас! (Чоломкається з усі-ми, окрім робітників.)

Залужний. Еге... Хм-хм!.. Робітники. Петренко. На ваших харчах, мабуть? Залужний. Еге... Хм-хм!

Робітник 1 (до Петренка). Та ні. Ми на своїх харчах, а тут... тут лихо, пане. Жиди убить хотять їх... (Показує на Залужного.)

Залужний (убік). А, босяк чортів! І розмеле і про ціну ще. (До Петренка.) Тут, знаєте... Хм-хм!.. е, хе-хе! (Убік.) Пху! І приніс тебе чорт саме!

Робітник 2. Тут, як розказують пан нам про пархів поганих, так тут...

Залужний (перехоплює). Поморились. Тут... е... робота важка, знаєте; поморились бідні, так поморились.

Петренко (убік). Еге-еге! Це ти на погром їх!

Залужний. Так я... жаль, кажу... дай, кажу... задля чолювіколюбства. Я такий: у мене для всякого двері одкриті.

Петренко (убік). А я ще й прийшов до його. Прийшов, щоб... як з чоловіком об'ясниться з ним за ті прибутки його. А він, бач, іще що. Ах ти ж погромник! (До Залужного.) А я це хотів щось... Та хай іншим разом. Бувайте здорові!

Залужний. Та й тікаєте вже?.. Хм-хм! Бувайте... які ж ви! Приходьте вечерять.

ЯВА 7 Без Петренка.

Залужний (убік). Ху! Пішов, слава богу. (До всіх.) Цей — за жидами, знаєте.

Робітники. Гм! Який!

Олексенко. У бога не вірує. Ох-хо-хо!

Залужний. Еге. Допивайте, хлопці. (Наливає, дає.)

Каптинська. Не вірує? І то ж є такі! їх би на Сака-лин, невірців отаких З, на Сакалин, туди їх.

Кучуриха. Або якби маніфест такий, серденько, щоб... хоч ти що тут, а віруй.

Залужний (дочастувавши, ставить пляшку й чарку під ліжко). Так ото таке воно, люде добрі. (Сідає.)

ЯВА 8

Ті ж і прикажчики два: один парубок, другий підліток.

Прикажчики. Здрастуйте. (Вклоняються.)

Олексенко. Здорові, здорові! (До Залужного.) Це, знаєте?., хе-хе!., прикажчики з магазину мого!

Залужний. Ага! Здрастуйте! (Дає руку їм.)

Олексенко. Хе-хе! Я сказав прямо: у магазині побуде панич, а ви як не прийдете туди-то, так я... попро-гоню вас.

Прикажчик 1. Чіво ж би ми?.. Що хазяїн приказують... як же-с! нада сполнять-с. Прикажчик 2. Хі-хі-с!

ЯВА 9 Ті ж і м'ясники.

М'ясники (здорові, пикаті). Здрастуйте! Залужний. А... (Дає руку.) Здрастуйте! Хм-хм! Як поживаєте?

М'ясник 1. Слава богу! Хе-хе! Тільки що вгепали бузівка, аж вони... (Вказує на Сохацького.) Так ми... (Вказує на своїх товаришів.) Там ми розчинили бузівка та сюди.

Залужний. Хм-хм! Дуже радий. Добрий здобуток на м'ясо?

М'ясник 1. На м'ясо? дякувать богу! Успівай тільки гепать.

ЯВА 10 Ті ж і булочники.

Булочники. Здрастуйте!

Залужний. А... як ваше? Багато вже булок продали?

Булочник 1. Тільки що з печі. Хе-хе! Там ми з печі, а я той: е, кажу, ходім же, хлопці. Так ми... так ми й гайда оце. Хе-хе!

ЯВА 11

Ті ж, Антін і якісь пообірвані л ю д и.

Антін. Сюди, сюди, господа кавалерія...(До Залужного.) Оце й вони. Насилу знайшов.

Обірванці. Хе-хе! Спали під лозами в березі.

Залужний. Проходьте, проходьте.

Каптинська (до Лени). І, господи! Аріяки такі... аж чуб угору лізе.

Лена (до Сохацького). На замок позирайте.

Сохацький. Е, е... отуди, отуди!.. (Спроваджує їх під стінку абощо.)

Олексенко. Хе-хе! Назбиралось братії!

Голоси. Так це, кажуть, жиди на нас?

Залужний (виходить на середину). Об'являю собраніє одкритим. От що, люде добрі! Скажіть мені, будьте любезні: чи буть Росії, чи не буть?

Дехто. Як же! Буть! . Залужний. Коли ж буть, то ми, браття, то нам, браття... настав час... спасать. Тепер, як і вам звісно, воздух отроєний крамолою. У людей з'явилась якась ненависть до старших себе. Що ж воно значить, ненависть та? А ось що:

у Росії тепер розплодилось багато погані усякої, інородців усяких, як от жидів. Інородцям цим зависно стало, що Росія така славна, така велична, непобідима держава. І от вони що ж? Надумали... зруйнувать її... Стребить.

Сохацький. І, і... е, завести, завести своє царство, царя свого, а нас, усіх руських, за... закріпостить... е, кахи! і завладіть усім світом... Жиди, жиди це...

Дехто. Ах ти ж! Ах ти ж, чортова жидва!

М'ясник 1. Таке воно й є. Я вже й давно бачу... Бо... ось і бузівка за ними не докупишся вже у мужика.

Каптинська. Так, так, мої рідні. А піди на базар яєчок або курочки до мужика, теж... не докупишся через їх. Ціну, господи, нагонять яку.

Булочник 1. Еге. І вже ось і булки через їх не продаси скоро. Он уже булочну на Чухлянівці відкрива,— пархи погані.

Залужний. Та ще й он що жиди: почали підкупать змінників усяких, як-от: студентів усяких, недоучків усяких, що так тиняються, без діла. Змінники ці беруть гроші великі, у соціалісти йдуть, у демократи та й... оддають жидам отечество. А хахли — змінники, так ці прямо хоч і сьогодні жидам нас... Одділить від матушки Росії хотять нас. Кажуть — автономії нам.

Дехто. От тобі й хрещені! Га?

Каптинська. Бодай же їх і земля свята не прийняла хрещених отаких, охтономій поганих! Га?

Залужний. Та, бачте, в жидів грошей багато, та їхні й у Думу попали. Та тепер... і Дума за ними.

Дехто. За ними? Як за ними?

Залужний. За ними. Міністрів вигонить в одставку.

Сохацький. Отаких лиць!.. Ай-я-я! Що я б... я б умер перед ними отам.

Залужний. Погромщики, каже. Що яке кому діло до їх! Вони од царя настановлені. І землю он, каже... землю, каже, одберіть у людей та... мужикові.

М'ясник 1. Нащо мужикові? Тоді він... забуде, що ти й городський є. Перевищить і тебе вже.

З а л у ж н и й. Та ні. Тут ви допойміть тільки. Тут хитрощі які! Щоб одібрать землю,— цього ніколи в світі не можна зробить. Це проти царя. А хоч би й можна було як, то земля... лихо мужикові. Мужик і не рад буде землі тій. За неї треба буде гроші великі платить. Мужикові аж ніяк земля не потрібна. Ви так і кажіть їм, дурним мужикам. Вони: "Землі,

землі!", а вони не понімають нічого. То жидам землі. Жиди лгрді раз плюнуть одберуть її в мужика. Та й сами посудіть, требують волі. А кому та воля? Руським? Якої руським волі? Сами ж знаєте: кріпацтва ж нема. Ну?.. То жидам волі... землі он, щоб... он воно що, браття! Допойміть тільки. Пропала Росія... про-о... пропала! (Хлипа.)

Булочник 1. Так от до чого дожились ми, браття! Га?

Олексенко. Еге. Це воно он що, браття. Це... е... це... усі чують мене?.. Це од диявола все — он що! од анци-христа!

Кучуриха. Од анцихриста, мої рідні, од анцихриста. Я так і знала. Що ж! По празниках роблять, неділі не чтять. Оце воно й є за те нам. Страшний суд скоро.

Олексенко. Треба на стулець... е... ох! (Лізе.)

Лена (до Кучурихи і Каптинської). І он що ще: Дума встановля, щоб... один чоловік мав по сім жінок у себе. Так, як у турків, буде.

Кучуриха. Ах, ти ж... Цариця небесна!

Каптинська. Так це вже й ми... і ми турком будь?

Олексенко. Од анцихриста все це. Бо хіба можна про волю... е, розсуждать? Господь, значить, он як зробив, а ми це вже ось як роби? Га? Або хіба можна чужу землю чіпать? Господь, значить, дав чоловікові, а ми чіпай? Га? Що ж це воно? Це ж... геєна огненна за це, скрежетаніє зубовне за це, за ноги та в смолу за це. Гріх і думать про це. Господь же... господь он що сказав: "Не думайте про земне,— каже,— а шукайте на небі собі",— он що сказав господь. Це жиди все. Це віру православну вони зламать хотять, віру стребить. Он, кажуть, і бога не треба вже. Шабаш он свій людім хрещеним накинуть хотять. Церкви

позапечатувать хотять. Он воно що, люде хрещені! Пропала віра, про-о-пала! (Хлипа.)

Каптинська. Не буде... Це вже й... хрещений чоловік у пекло йди! (Хлипа.)

Кучуриха. Йди... Боже ми(Хлипа.)

Сохацький (пробує й собі. Убік). Хі-хі!

Дехто. Оце дожились! От дожились, так дожились!

Робітник 1. Що ж це нам робить тепер?

Сохацький. Дмитра Ивановича просіть, їх!.. Вони знають, вони все вам, вони... благодітель наші... просіть! Кахи!

Дехто. Так просимо... Що робить нам?.. Просимо!

Залужний. Радий, дуже радий людей спасти, отечество святе. Я завсігда... Я... я увесь, увесь для отечества, для чоловіка руського.

Дехто. Дякуєм! Спасибі!

Залужний. Я ввесь. Он що, люде добрі, робить тут... он що найуперід треба: телеграму всепідданнійшу подать... щоб Думу якомога... Думу розігнали і... і диктатуру, диктатуру встановили, щоб розстрілювать, значить, хм-хм!.. розстрілювать крамольників поганих.

Дехто. Так просимо. Чого ж! Ви вже знаєте, як там...

Залужний. Ось зараз, зараз і напишемо. (Сіда за столиком, пише.)

Олексенко. А самих клятіших послів у Думі... Ось вони списані в мене. (Вийма папірець з кишені.) Значить... е, рабам божим, бож... чи то пак: рабам дияволовим... е... (Чита про себе ім'я послів.)

Залужний (убік.) Од скількох же б телеграму? Од... тут чоловіка, чоловіка з... Ну, тисяч од... або... вали прямо од народу руського.

Олексенко. Дияволовим... крамольникам анцихри-стовим... е, за беззаконне глумления проти бога, за зміну диявольську... е, анафема!.. Ну, кажіть за мною: анафема!

Усі. Анафема!

Олексенко. Другий раз!

Усі. Анафема!

Олексенко. Третій раз!

Усі. Анафема!

Олексенко. Ну, тепер хай... Ох! (Злазить з стільця.) Поткнуться на той світ,— побачать!..

Каптинська. Та коли б, коли б господь милосердний у огонь, у огонь їх, доню... так їх на тім світі, так! Догори ногами, догори!

М'ясник 1. Гм! А з жидами б... Он що з жидами б: вибить, вирізать їх.

Залужний (устає.) О! Показать їм, що ми не вони,— не шарлатани якісь, не пройдисвіти якісь, а вірні... вірні сини матушки Росії, батюшки царя!.. Доказать, що ми — о, ми умієм спасать отечество! — що ми... ми патріоти, ми герої! Хм-Хм! Герої!

Олексенко. Геро-о-ї! Умієм віру...

Лена. А цсс! Тупотнява!

Дехто. Козаки, козаки!

Залужний. Де?! (До вікна кидається.)

Лена. Боже мій! І становий... незнакомий.

Залужний. Оце, оце так! (Топцюється.)

Кучуриха. Та на мозолю! А-а рятуйте!

ЯВА 12

Ті ж, становий і козаки.

Становий. Гм! А де тут "герої"? Ану сюди, герої! Хто хазяїн?

,,З а лужний. Ч... чого звольте?..(Підступа, дрижачи.)

Становий. Нуте-с, будьте... Хто дозволив вам робить збірку цю?

Залужний. Єй-богу... е... єй-богу... Становий. Що "єй-богу"?

Залужний. Е... хм-хм! (Убік.) А, рятуйте мене!., оце пропав, навіки пропав!

Олексенко (убік). Хоч би до мене не той...(Посувається назад. Сохацький теж.)

Становий. Нуте-с?

Залужний (до станового потихенько). По... понаходили... єй-богу... си... силою... У... убить хотіли.

Становий. Іменем закону арештовую вас! (До козаків.) Шаблі наголо!

Залужний. Боже мій... Дітки!..

Лена. Дітки!

М'ясник 1. Так що це ви, господин, ваше благородіє? Це й ви за жидами?

Становий. Це ще що: "за жидами"?

М'ясник 1. А що ви, ваше благородіє, той... спасителя нашого... що... од... од жидів нас?

Становий. А, мм... А дозвольте, про віщо ж це... збірка у вас?

Робітник 1. Та щоб... тут жиди нас, ваше благородіє... Це вони про жидів нам, пан Залужний.

Каптинська. Еге, матінко, ваше благородіє, Дмитро Иванович про жидів нам.

Становий (дивиться здивовано). Так це... Хм-хм! Господин Залужний... Дмитро Иванович! Чув, чув про благонадежність вашу. Хм-хм! Козаки, шаблі назад! Ізви-нітє, будьте любезні.

Залужний. Ху! Я... нічого... ху!

Становий. Отак... Хм-хм! Щоб його чорт узяв! При-біга, понімаєте, фрукт один,— Петренко якийсь: "Так і так,— збірка отам..." Хм-хм!.. А я байдуже яка... Курите? (Витягає цигарок.) Звольте! Хі-хі! Та сюди.

Залужний (бере цигарку). Ху! Петренко?

Становий. Простіть, будьте добрі. Залужний, значить... Мію честь... Савастян Іванович Козолуп...ов. Хм-хм! Це ще тільки другий день у вас. Так ви той... продовжуйте. Гарненько там крамолу, пархів поганих.

Залужний. Ху! А... хм... той... небезпеки ж ніякої з вашого боку не буде?

Становий. О, бог з вами! Хіба ж я... хм-хм! Хіба ж ми й... не ласі до вислуги?

Олексенко. Гм! Я...(Вилазить наперед.) Гм!

Сохацький. Е, хм! (Вилазить.)

Залужний. Тут я... я всі сили вам.

Становий. Хм-хм! Поміч буде. (Шепоче над ухо За-лужному.) Хм-хм! Будьте увірені. Действуйте на здоров'ячко. (До козаків.) Шагом назад,— арш! (Виходять.)

ЯВА 13 Без станового й козаків.

Залужний. Хе-хе! Бачте, що значить герої, не треба рябіть. Були б зрябіли,— вийшло б погано. А то я... е, мене не зряб... не зляка. Еге. Так, значить, он що Петренко! Ах ти ж мерзавець отакий! Га? Ну, малий ще він до мене. У тюрму думав мене. Ні, не на того натрапив.

Олексенко. Ну, це ж дуля така йому... під самий ніс! Хе-хе!

Дехто. Так це, значить, і становий сюди? Ну, тепер же не рябій, браття!

Залужний. Еге. Тепер, браття... значить, починаєм, браття. Од цього часу збірки починаєм робити. Обмірковувать, що і як, починаєм. А поки ж що я повинен сказать вам, що ніяке діло без грошей не робиться. От і зараз: на телеграму треба, там на прокламації, там ще на що. Так от, де прикажете грошей узять? Я так думаю, коли ми істинні патріоти, значить... віру, царя, отечество любимо, істинно, істинно руські, то нам... Хм-хм!.. не помішає і скластись по стільки там.

Дехто. Скластись! Складаться будемо.

Каптинська. Боже мій! Та я й... не пожалію бо' зна чого. Як же! Спасайте віру...(Виймає грошей.) Кому?

Олексенко (наставля шапку). Сюди, сюди... Спаси вас Христос!

Кучуриха. Спасайте, мої рідні, спасайте... (Кида в шапку.)

Олексенко. Спаси вас господи. Хто скільки може, хто скільки може. (Ходить.)

Дехто. Треба, треба. Хай руські будуть зверху, руські.

Антін. А хай. Нате.(Вкида.)

Робітник 1 (до робітників). І ми, хлопці... На це треба. (Кидають.)

Олексенко. Так. Спаси вас. (Перекладає гроші в кишеню собі.)

Залужний. Сюди, сюди гроші.

Олексенко. А, я забув... (Оддає Залужному.)

Залужний (заховавши гроші). Тепер... будьте ж, браття (з придавом), руськими, істинно руськими. Розказуйте й другим про те, що чули отут; одно слово... руськими і руськими будьте. Одно слово... патріотами будьте.

Робітник 1. Хм-хм! А той... А як "руськими"? Як... хе-хе! Як я оце, приміром, сам хахол?..

Залужний. Хахол? (Помовчавши.) Хм-хм! (Помовчавши.) То... е... Хе-хе! І я хахол...

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

У тій же кімнаті.

ЯВА 1

Залужний, Олексенко, Сохацький, Лена, Каптинська, Кучуриха, робітники, м'ясники, булочники, обірванці.

Залужний. Ну, браття, ворога нашого, Думу... Хм-хм!.. Думу розігнато! 4

Дехто. Розігнато?! Ворога нашого?!

Залужний. Розігнато! І військо... скрізь військо в бойовій готовності... Хм-хм! І дім, де була вона, військом оточений.

Каптинська. Слава тобі... сла-а-ва!.. (Хреститься.)

Кучуриха. Цариця небесна! (Хреститься.)

Залужний. Радій же... радій, істинно руський чоловіче! Ворог твій лютий, непримиримий твій ворог по... погиб! Не йому... о, не йому, поганому, мерзенному, боротись з силою з... з божественною силою,— з штиками і... і кулеметами! О сило! Неописана сило! Готовність бойова!.. Яке слово чоловіче, який язик... який язик людський зможе воспіть, возвеличить тебе! Яке чуство зможе... чуство земне воз... возблагодарить тебе! О, яке серце, яке серце...

Олексенко (до Сохацького). От бог дав ума! Так тобі як по-писаному чеше.

Сохацький. Е, вони, вони страх розумні,— куди! Зроду-віку не бачив ума такого. Хі-хі!

Залужний. Ти ж сило... о, ти, тільки ти держиш... світиш нам світом сонця... істинно руського сонця! Ти, тільки ти держиш на світі святиню нашу,— святу найнедlимішу, найсамодержж... Хм-хм!.. найсамодержавнішу, наймонарр... хічнішу монархію! Ти, тільки ти держиш на світі нас, істинно руських... нас... о, нас — істинно руських вінців творення! Готовносте! Готовносте бойова! — ідеале наш! Люблю тебе! О, люблю! Душу й тіло, душу й тіло віддав би тобі! Браття! Вінці творення! Чим... чим... повідаю радість, о, радість!..

Каптинська | Господи! Господи! (Утирають

Кучуриха I сльози.)

ЯВА 2 Ті ж і Антін.

Антін (показує сулію). Ось... куди? Залужний. Поздоровляю! О, поздоровляю ж вас!., з святом!., з святом святим!

.Дехто. Спасибі! Також і вас!

Обірванці. Гі-гі! Будем пить! Будем пить! (Підстрибують.)

Залужний. Будем, будем, браття. Розливай! Пляшки де? пляшки? (Кидається до пляшок, що стоять на столику.) Ану, Антоне, давай.

Антін (ставить сулію на стіл). Ху! Та й важка ж, бісової віри. Насилу догирив.

М'ясник 1. Ану, хто мистюк,— одбивай пробку, пробку.

Залужний. Хм-хм! Свердельчиком пробку. У кого ножик є? Щоб не розбить. (Знаходять ножик, починають.) Сургучик, сургучик уперед.

Сохацький. Сургучик... х-хі! Еге, ножиком. Так, так.

Олексенко. Так, значить, уже... е, Думи не те...(Ви-ступа наперед.) Не те... Радіймо ж, браття! А то було б... е... (Відкашлюється.) А то було б... е, не було б віри в нас! А то значить, яко...(Убік.) Стій, стій... і я як по-писаному буду. (Вголос.) А то, значить, яко огонь, чи то пак, яко... е, віск од лиця.

Лена. Перехиляй, перехиляй, хлопці, сулію. Ну, так. Каптинська. Підставляй, мої рідні. Еге, пляшку підставляй.

Кучуриха. Отуди дном, матінко, туди. Еге. Так.

Олексенко. Яко віск од лиця. А то, значить... е, а то воно, значить,— жиди все. Ач куди! Віру хотіли... Е, ні, стій лиді. Вони думали — дурничка віру?

Булочник 1. Та, Антоне!.. Дивись ти... Благословив уже! Нахилки прямо. (Однімають пляшку в Антона.)

Залужний. Ха-ха!

Антін. Ху! Бісової віри... Хе-хе! Кріпка!

Олексенко. Та оратиря слухайте!

Каптинська. Слухаєм, матінко, слухаєм.

Олексенко. Вони думали, як оце я вірую, так не віруй, значить. Ні, брешеш. Ось вам тепер — оі (Дає дулю.)

Залужний (бере пляшку). Ну, браття... (Наливши в шклянку.) Хай же живем ми; хай живе самодержавіє; хай ми будем... хай ми, істинно руські, будем панувать на світі. Ура!

Усі. Ура! Ура! Ура!

Залужний (надпиває трохи з шклянки). Хай... (Доливає.) Ну, браття, підходь.

Підходять усі, окрім жінок, Олексенка й Сохацького.

О б і р в а н е*ц ь 1 (беручи шклянку). Дай боже... Р-раз! (Випиває.)

Обірванець 2 (випивши). Оце й чуть, що випив! Булочник 1. Хе-хе. Пий, браття. Верх наш. Олексенко, Хе-хе! Наш. Тепер прямо усіх не істинно руських... ані дихнуть, ані писнуть не дай їм. Со х а ц ь к и й. Хі-хі! Ані писнуть.

Залужний. Хм-хм! Поганувато тільки, що... зовсім і закону про Думу не знищено. Ну, нічого. У нову — своїх пошлемо. Військо... Хм-хм... не допустить крамольників.

Олексенко. Хе-хе! Мене якби... так я прямо усі сили, прямо б оратирював у Думі,— по-нашому хай буде,— сказав би. (Убік.) Хм-хм!.. 10 рублів у сутки б мені! А честь, хе-хе!

Булочник 1. Ми ось Дмитра Ивановича в Думу!.. Залужний. Хм-хм! Благодарю.

Кучуриха. Коли б дав господь, щоб Дмитра Ивановича... Тоді у віру нашу, у віру жидів.

Залужний. Ні, їх не в віру, а прямо й хати повідбирать у їх, а їх у салдати тільки, туди їх, японця бить іди.

Олексенко. Ні, я б не так... Все рівно... кумерцію будуть вести. А їх прямо... намняв добре боки їм, та й те... і геть з Росії. Не смій жить у нашій землі.

М'ясник 1. Ні. Тоді прямо їх... бий і квит,— що там!

Обірванець 1. От якби жидів бить, єй-богу! От поживились би! Я б тоді в магазин зараз.

Обірванець 2. А я б прямо тоді піджак новий налигав, штани нові зараз.

Булочник. І кунфети налигуй, що там!

Олексенко. Отам коло мого магазину є Берка Бур-штейна магазин. Отам усього! Там прямо тобі й штани, й кунфети, й чербики, й усе, чого тільки твоїй душі завгодно. Отам би поживиться чоловікові хрещеному!

Залужний (скінчивши частувать). Значить так, браття: верх наш. Ідімо ж тепер на ворогів, сміло ідімо. Стребляй-мо, дощенту стребляймо крамольників поганих. Ми... о, ми стребимо їх, ми не забудемо їм. Ми й тим послам-поганцям не забудемо, які так кричали у Думі проти царя-батюшки нашого, проти нас, руських людей. Ми пригадаємо їм... о, ми пригадаємо і волю, і землю їм. Ідімо! Хай уся крамола змиється кров'ю ворогів наших. Смерть ворогам нашим!

Усі. Смерть! Ура! Тюй! Гі-гі!

Залужний. Смерть ворогам і благодарність приятелям нашим. Благодарність приятелям, які... Благодарність Міні-нам, які з сил лізуть, аби спасти отечество дороге. Благодарність... Ура!

Каптинська (до людей). На ура спасителя нашого, на ура!

Усі (підіймають Залужного). Ура! Ура! Ура! Каптинська. Мінін! Мінін!

Залужний. Благодарю! Хм-хм! Благодарю. (Опускають.)

Олексенко (виходить наперед). Благодарність, що і сил не жаліють та... е, щоб матушку, значить, нашу спасти. Благодарність, що, приміром... е, приміром, якби сказать... (Відкашлюється.)

Залужний. Одслужімо ж ходімо, молебень одслу-жімо... і господу богу поблагодарімо...

Олексенко (убік.) А мене хіба, значить, і не те... і на ура підіймать не будуть?

Залужний. Поблагодарімо, що поміг... поміг ворога одоліть.

Олексенко (убік.) Ну, мене, мо іншим разом на ура...

Залужний. І просімо... просімо, браття, хай і надалі і коріння допомагає стреблять нам.

Каптинська. Хай, милосердний... просімо, стребляй-те... спасителі наші. Я й... мо треба? Грошиків наготовила.

Залужний. Хм-хм! Треба.

Каптинська. Наготовила. (Шукає.) Не пожалію й... стребляйте, мої рідні, антихристів проклятих. (Дає.) Хай господь тільки... спом'яне жертву мою. Явросика хай. Ох, Явросику, Явросику! Царство небесне тобі, вічний спокій!.. Такий хлопчик був, такий, мої рідні, був...— Явросиком звали,— помер, двадцять годочків уже. (Утира сльози.)

Кучуриха (дає). І я сотеньку. Хай і мене, грішну, господь... Ох, гріхи... Шила на Прокіп'я колись.

Залужний. Хай господь... (Ховає гроші.) Семене Семеновичу, зараз же... до отця Василя. Готовиться хай. До церкви йдемо.

Антін (п'яним голосом). А йдемо. Як же! Ху! Гірка, матері її ковінька!

Сохацький. Хі-хі! (Виходить.)

Залужний. Ну, браття, я ж буду... буду... Леночка, іди, хай Гапка фрак, галстук сюди.

Каптинська. Вийдімо, мої рідні, вийдімо. Хай убираються. Ох, спаси вас.

Дехто. Виходь, браття, виходь.

Виходять. Залужний та Олексенко зістаються. Олексенко сіпа за зодів м'ясника 1-го. Той теж зостається.

ЯВА З

Залужний, Олексенко і м 'я с н и к 1-й.

Залужний. Ху! Аж душно. (До м'ясника.) Ось що, братино: ви... після молебня треба б жидів теє... похрестить трохи.

М'ясник 1. Так чого ж? Тут того й ждеться. Аби не гріх.

Олексенко. Чого ж би їх гріх?.. Нехристів!.. Хе-хе!

Залужний. Ха-ха!^Ми ще... ми ось, як хочете, і благословення у отця ВаСиля попросимо.

М 'я с н и к 1. Хе-хе! Та ми їх... прямо... ми їх... чого ж?

Залужний. Так от, щоб знайти до цього призвід який, треба б... ви не боязкі?

М 'я с н и к 1. Чого? Я... я хоч якого вола, то вгепаю.

Залужний. Хвалю. Та от чи не... чи не засіли б ви, щоб підступ, знаєте, так де, у дворі в жидівському, та з револьверчика?..

Олексенко. У процесію, як ітиме до мене. Я там... хату святить після молебня зараз буду.

Залужний. Після молебня зараз. Та й кричіть тоді: "Жиди, жиди стріляють!"

М'ясн'ик 1. Хе-хе!

Залужний. А ми вам... двадцять п'ять рубликів за це.

М 'я с н и к 1. Хе-хе!

Залужний. Так стрельнете? Га?

М 'я с н и к 1. Та воно б... та... Хе-хе!

Залужний. А кажете — "не боязкий я"... хм-хм!

М'ясник 1 мовчить.

Залужний. Зрябіли, зрябіли. А й самі ж чули, що становий казав.

М 'я с н и к 1. Та... А... хе-хе! А до юди ж не те... за процесію... не посадять за процесію мене?

Залужний. О, ха-ха! Чи посадять, то нас посадять, не вас.

Олексенко. Чого посадять? Хе-хе! Це ж через жидів; їх посадять. А чи боїтесь, то... можна буде образ у церкву або... я завсегда так. Як уже чуствую за собою гріх який, так ото... помолиться добре в мене, до святих познаменувать-ся в мене, тайни Христової прийнять... Хе-хе!., і чуствуєш себе так... нічого собі. Прямо не бійтесь нащот гріха.

М 'я с н и к 1. Ну, хіба що так.

Олексенко. Не бійтесь. Ось і револьверчик вам. (Дає.)

Залужний. А ось і бомажка вам. Тут посписував я, кого й з руських провчить треба. Петренка зараз. Свиня. Хотів мене... ні, ось ми... повчимо тебе. Буджинського... Потім... Ну, там прочитаєте. Нате.

Олексенко. І Берка Бурштейна не забудьте, глядіть.

ЯВА 4 Ті ж і Микол к а.

Миколка. Галстук, папо. Ось галстук вам.

Залужний. А, любий хлопчик. Давай, давай. (Скида піджак, підходить до дзеркала.)

Олексенко. І ви прямо он звідкіль стрельніть: з двору з Шмульчиного, що коло базару.

Залужний. Еге-ге. Там найбільше й прокламацій "бий жидів" розкидав Антін.

Миколка. Що "бий жидів", папо?

М 'я с н и к 1. Ось побачите, паничу, що... Хе-хе! Прямо бий, ріж.

Миколка. А... а болітиме ж.

ЯВА 5 Ті ж і Лена.

Лена (вбрата). Ну, Митічка, я вж£ й на молебень готова. Ось фрак тобі. На. (Дає.)

М 'я с н и к 1. Ану чи... я, як б'ю теля, то воно м-ме! та очима тільки кліп-кліп... хе-хе! Ану чи й жиденята так будуть?.. Ми прямо надвоє їх... Хе-хе!

Залужний. Будьте добрі. Я вам, здається, грошей не давав ще... (Відлічує.) Двадцять п'ять. Нате.

М'ясник 1. Хе-хе! Спасибі!.. Так я, значить, і піду зараз,— ждать буду. (Вцходить,,)

Миколка. Мамо, і дітей он, каже... Кров буде. Боюсь... (Тулиться до Лени.)

Лена. Дурник ти. То ж не наших.

Миколка. Вава буде... Боюсь... (Плаче.)

Залужний. Ну, Леночка... веди його звідсіля. (Надіва фрак.) Як за крамольниками! Занівечена дитина, чисто занівечена.

Лена. Збили з толку крамольники. Ходім, у фігурки вцілять будем...

Виходять Лена і Миколка.

ЯВА 6

Увіходять: Каптинська, Кучуриха, Антін, робітники, м'ясники, булочники, обірванці.

Залужний. Ви ждете мене?.. Зараз, зараз. Дехто. Ні. Ми... ми... Оратирь!

Булочник 1 (виходить наперед з вінком у руках). Гм!.. Е... дозвольте... е... (Відкашлюється.)

Каптинська. Дозвольте вам... ви і сил не жалієте, щоб... віру православну нашу, царя-батюшку, Росію-матуш-ку... спасаєте. Ви... не

знаєм, чим і подякувать вам. Нарошне склались оце... Господи! склались... Треба, треба, кажу, спасителеві нашому... Хай вас... цариця небесна... (Утира сльози.)

Кучуриха. Хай вас... Господи! (Утирає сльози.) Булочник І.Виі сил... Ви віру нашу... батюшку нашого, матушку нашу... Не знаємо... склались... Гм! Робітник. Склались, і ми склались, усі! Антін (п'яний.) Я, і я... як же? Бог, бог усе... Ху! Гріхи...

Лена увіходить.

Булочник 1. Склались, так я... в магазин... треба, треба, кажу, спасителеві нашому... Ви і сил... Ви... е, обо-ронитель матушки нашої, ви... е, віри святої нашої... Ви... і в Росії-матушці нема християнина за вас... Ви... у бога віруєте...

Олексенко (убік). Брешеш, я більший християнин. Я у бога дужче вірую.

Булочник 1. Ви... і перелічить не можна. Дай боже і більше людей, як ви. Ви... у бога віруєте... ви... е... (Убік.) Пху! Ну, якого ти чорта будеш йому далі?.. Ну, вали. (Вголос.) Ви сиріт і вдовиць... сиріт і вдовиць ви... Вами і нужденні усякі живуть. Ви — отець їм. Не голодні й не холодні. День і ніч молять бога за вас.

Залужний (утира сльози). О, о... благодарю.

Обірванець 1. Ну, що, хлопці? У мене щось уже те в голові. А ходімте до жидів оце. Єй-бо! До ковбаси та до меду як допадемось де...

Булочник 1. Ви голодних і холодних... е, приміром... Ви... е... приносимо ж вам, дражающий Дмитрій Іванович... од іскреннєго серця своего, од дєл рук наших, е... і білого лиця і до сирой... до ніг ваших. (Дає вінок.)

Обірванець 2. А мені б оце халви, огірка солоного.

Олексенко (убік). Що ж це воно за право таке, чорт його батька зна? Його й у Думу, його й на "ура", ї християнин він, ще й вінок йому! Га? А я ж то що таке?

Залужний (цілує вінок). Благодарю, благодарю за... за любов вашу до... до мене. Не знаю й... за любов. (Хлипа.)

Олексенко (убік). Чортяка болотяна! Ще й хлипа. Он гарно йому.

Один з м'ясників. А мені б жидів оце... ех, жидів подай!

%Л е н а. А надінь на голову, Митічка, а надінь вінок — чи гарно до фраку буде.

Каптинська 1 Надіньте, спасителю наш,. Кучуриха І надіньте!

Булочник 1. Надіньте. Ось я вам... (Надіває йому.) М 'я с н и к и. Жидів, ех, жидів подай!

ЯВА 7 Ті ж і Сохацький.

Сохацький. Е, усе вже готове... на молебень! Антін. А звісно... так і бог... (Співа.) Алілуя, алілу-у-я! Робітник 1. Хе-хе! Антін уже править. Залужний. Ідемо, зараз ідемо. (Убік.) Хм-хм! Оце жидам попаде! (Береться за вінок, щоб скинути.)

ЯВА 8 Ті ж і Петренко.

Петренко. Здрастуйте! Залужний опускає руку. Вінок на голові зістається. Дивиться.

Що це — весілля у вас?

Залужний (убік.) Пху! І приніс тебе чорт! (До Петренка, сердито.) А вам що?

Петренко. Одначе сердиті ви стали.

Залужний. У... у поліцію біжіть! А, накрить хотіли мене?

Петренко. А як є за віщо, то чого ж і не накрить?

Дехто. Так за віщо ж то? За віщо накрить? Ач!

Залужний. Чорта з два накриєте мене! Приводьте... та ви сімнадцять станових приводьте сюди, то не накриєте мене!

Петренко. Я до станових і не піду більш. А що накрить вас, то... помиляєтесь. Дуже-дуже не хотілось мені... розкривать ваших таємниць було. Та коли ж ви... вам мало того, що... а ще ви ось, ось що. Крові людської забажалось вам! Не пожалію ж.

Залужний. Чого вам треба од мене?

Петренко. А ось чого. Скажіть, будьте ласкаві, де... е?.. На школу грошей не хапає в управі. Де пораєте взять?

Залужний. А моє-то, а моє-то діло...

Петренко. Ваше діло яке? Так ваше діло в кишеню тільки! Де ті двісті рублів управських, що...

Залужний. Ч... чого вам т... треба од мене?

Пе т р е н к о. Скільки ви узяли від мене грошей на пішоход і скільки стратили на його?

Залужний. Шш... Та я тебе... Я тебе знать не знаю!.. Пішов... вон!

Петренко. Не дуже!.. Доказ є, доказ.

Залужний (здивовано). Я... який доказ?

Лена (убік.) Боже мій! Я ж... казала... (До Сохацького.) Це ви, ви...

Сохацький (до Лени). Єй-богу, не... не я; то... (на Олексенка вказує) він розмолов.

Олексенко. Що він? На кого ти? Що він?

Булочник 1. Та що це в самім ділі?.. Чого він прийшов людей каламутить?

Залужний. Чого? Чого прийшов? Га? Ти знаєш, це крамола, проти царя... я... я до розстрєлу тебе!.. А, набрав грошей з жидів та й прийшов! Скільки набрав? Га? Скільки?

Робітник 1. Скільки набрав? Підкупили...

Дехто. Та бий його!

Люде (присікуються до Петренка). Що ти? Що ти? Набрав?

Петренко. Дозвольте, дозвольте, люде добрі, вислухайте спершу... Не гарячіться, не гарячіться-бо. Ви темні люде й більш нічого. Вас ссуть, вами й обороняються. Вислухайте. Ось у чім річ. Добродій Залужний вибалакав на пішоход цілих чотириста рублів.

Залужний. Лю... люде добрі, що він?..

Лена (до Сохацького). Що ви... наробили? (Схиляється на столик, плаче.)

Сохацький. Єй-богу ж, то він!" (Вказує на Олексенка.)

Олексенко. А, вервечка ж ти чортова! А, хабарник же ти чортів!..

Сохацький. Е, е... який хабарник? Олексенко. Хаба-а-рник!

Сохацький. Е... а як ви, а як ви!., церкву, церкву підіть на, на... погріб, погріб підіть на... церковні гроші!

Олексенко. А, ти ж!.. А, сто куп же... сто чортів же твоїй матері та твоєму батькові, собачий ти сину! (Бере за груди Сохацького.) Та я ж не так докажу. А від Залужного скільки ти взяв, щоб за церковні, чи той... за управські гроші мовчать? Га? Тобі?

Залужний стоїть, тільки дивиться.

. Сохацький. Ря-а-туйте! Антін (лежить під стіною). Многа літа, многа! Петренко. Зібралась компанія!

Ро бітник 1. Хм! "Узяв, щоб мовчать". Виходить, значить, чорт батька зна що!

Петренко. Те виходить, що ви одурманені, люде добрі. Ви повірили — ех, нещодавно й я вірив, йому! — повірили хижакові якомусь... Хижакам якимсь. Повірили людцям, у яких усе, для чого живуть вони, то кишеня та повага до себе, повірили, щоб оборонить це їм, їм на радість і собі на безголов'я. Хто грамотний з вас — дивіться! (Показує папірець.) Почерк самого пана Залужного.

Залужний. Щ-що? (Кидається до папірця.)

Робітники. Стій. (Придержують його.)

Робітник 1 (читаєз Петренкових рук). "Пріход Дмит-рія Залужного. От тротуара 200 мнє". Хм! Так і є: "мнє". Чотириста, значить, і дано йому.

Робітники. Ану ж, ну... (Товпляться до папірця.) Хм! Так що ж це воно?

Робітник 2. Він же ще й торгувався як!

Робітник 3. От і жиди!

Булочник. І то ж принесла чортяка Петренка цього. Пху!

Виходять м'ясники і булочники. Кучуриха. Господи!.. Що це?

Каптинська. Не розумію, не розумію, голубочко!

Виходять обидві.

Обірванці. Хе-хе! Чудасія! (Дивляться, стоять.)

ЯВА 9 Ті жі Миколка.

Миколка. Папо, Митя дяків прийшов, щоб... на молебень. Отець Василь дожида, каже.

Робітник 1. Так оце ще й молебень би він?

Робітник 2. А скажіть, браття, за віщо ще ми вінок ото йому?

Робітники (стискують плечима). Зірвать! Робітник 1. Геть з голови! (Зриває.) Робітник 2. І то ж є такі тварюки на світі! Га?

Робітник 4. От і чоловік він!

Робітники. Розірвать його, розшматувать! (Натовплюються.)

Петренко. Ні-ні. Не можна так. Ось ми в управі... Там нарошне з приводу цього усі гласні зібрались. Так от ми туди з ним. Там спитаємо його за всю його діяльність — минулу й сьогочасну.

Миколка (плаче). Папо, що це?

Залужний (затуляється руками). Грішний, грішний!

Робітник 1. Тягни й Олексенка, Сохацького! (Обступають усіх трьох.)

Обірванці. Тюй! Го-го!

Антін (лежачи). Та бий, бий жидів!

Миколка. Мамо, що ж це? мамо!

Лена. Дитино моя!.. Світе мій! (Обнімає Миколку, плаче.)

С. Харківці. 1906